

Modernizmin Yerel Yansımalarını Alevi İnanç Pratikleri ve Toplumsal Kurumları Üzerinden Okumak: Tuzluca'yır Cemevi Örneği

Understanding The Local Reflections of Modernism Through Alevi Faith Practices and Social Institutions: The Example of Tuzluca'yır Cemevi

Osman ŞAHİN*

Öz

Bu çalışmada öncelikle modernizmin tarihsel süreç içerisinde ortaya çıkışı ve nasıl bir yapısal dönüşüm geçirdiğine ilişkin bir değerlendirme yapılmıştır. Daha sonra bu paradigmanın küresel bazda etkilerine, yansımalarına ve modernizme yönelik özellikle Batı merkezli eleştirilere yer verilerek, modernizmin küresel çaptaki toplumsal, siyasal ve kültürel sonuçları genel hatlarıyla ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bir sonraki aşamada modernizmin küresel ve yerel etkileri bağlamında, Anadolu'nun tarihsel derinliğe sahip önemli inanç sistemlerinden biri olan Aleviliğin bu süreçten nasıl etkilendiği, nasıl bir değişim geçirdiği ve bu değişim ve dönüşüme yönelik direnç noktalarının neler olduğu vb. sorulara yanıtlar aranmıştır. Bu çerçevede hem toplumsal alanda hem de cem ritüelleri temelinde oluşan değişimler mo-

Abstract

In this study, initially, an assessment has been made regarding the emergence of modernism in the historical process and the structural transformation it underwent. Subsequently, the global impacts and reflections of this paradigm, along with critiques primarily centered around the West, have been discussed, attempting to outline the global social, political, and cultural consequences of modernism. In the next stage, within the context of the global and local effects of modernism, answers have been sought to questions such as how Alevism, one of the significant belief systems with historical depth in Anatolia, was affected by this process, what kind of changes it underwent, and what resistance points existed against this change and transformation. Within this framework, changes that occurred both in the social domain and based on cem

* Dr. Öğr. Üyesi, Kırıkkale Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Müzik Bilimleri Anabilim Dalı, Kırıkkale, Türkiye / osmansahin_0671@hotmail.com / <https://orcid.org/0000-0001-8976-9948>

Başvuru Submission	Kabul Accept	Yayın Publish
14.02.2024	25.06.2024	30.06.2024

DOI 10.18403/emakalat.1437317

modernizm ve kentleşme ekseninde değerlendirilmiş, bu değişimlerdeki küresel modernite etkisinin ne ölçüde olduğu belirlenmeye çalışılmıştır. Bu çalışmayla günümüzün en tartışmalı kavramlarından birisi olan modernizm ve kentleşme paradigmaları sorgulanmaya ve bu çerçevede Alevi inanç geleneğinde nasıl bir değişim ve dönüşümü tetiklediği sosyolojik sebepleriyle birlikte ortaya konulmaya çalışılmıştır. Çalışma kapsamında Tuzluca Cemevinde gerçekleştirilen Birlik ve Hızır Cemi canlı olarak izlenmiş ve cemevi mensuplarıyla görüşmeler yapılmıştır. Sonuç olarak Anadolu coğrafyasının kadim heterodoks yapılanmasının tarihsel süreç içerisinde geçirdiği değişim ve dönüşümün büyük bir fotoğrafı ortaya konulmaya ve olması muhtemel bazı değişimlerin bu çalışma çerçevesinde izleri sürülmeye ve ipuçları aranmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Müzik Sosyolojisi, Tuzluca Cemevi, Modernizm, Cem, Modern-Geleneksel Alevilik.

rituals have been evaluated in the context of modernism and urbanization, and efforts have been made to determine the extent of the influence of global modernity in these changes. With this study, the paradigms of modernism and urbanization, two of the most debated concepts today, are questioned, and within this context, how they triggered a transformation in Alevi belief tradition is attempted to be presented with sociological reasons. As part of the study, the Birlik and Hızır Cem held at Tuzluca Cemevi was observed lively, and interviews were conducted with the members of the cemevi. In conclusion, an extensive picture of the changes and transformations that the ancient heterodox structure of the Anatolian region underwent throughout the historical process has been attempted to be revealed, and traces of potential changes are sought and clues are explored within the framework of this study.

Keywords: Sociology of Music, Tuzluca Cemevi, Modernism, Cem, Modern-Traditional Alevism.

Giriş

Modernizm genel çerçevede aydınlanmayla birlikte gerçekleşen bilimsel, sanatsal, kültürel, sosyo-ekonomik vb. alandaki dönüşümün tetiklediği seküler bir dünya görüşünü temel alan ve hümanizm perspektifinde insanı merkezine oturtan Batı kaynaklı bir ideolojinin kavramsal olarak karşılığını ifade eder. Modernlik ulus-devlet, sistematik kapitalist üretim,¹ gelenekten kopuş, kutsal alanın dünyevileştirilmesi² gibi unsurların yanı sıra sanayileşme, küreselleşme, pozitivizm, rasyonalizm ya da din referanslı yargılamadan seküler hukuk sistemine geçiş gibi gelişmeleri anlatan zamana ve coğrafi alana ilişkin temel bir kavram olarak, toplumsal yapılar arasındaki zamansal/dönemsel ciddi farklılıkları da vurgular. Modernleşme kavramı-

¹ Anthony Giddens, *Modernliğin Sonuçları* (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2021), 171.

² Alain Touraine, *Modernliğin Eleştirisi* (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2023), 43.

nın genel olarak ekonomik anlamda kapitalizme ve endüstriyel gelişime, siyasal bakımdan ulus- devlet ve liberal demokrasiye, sosyo-kültürel açıdan bireyciliğe ve seküler dünya görüşüne, toplumsal yapının giderek farklılaşmasına ve karmaşıklaşmasına, kentleşmenin artmasına ve bilimsel düşünce tarzının gelişmesine doğru giden bir süreci ifade etmek üzere kullanıldığı ileri sürülebilir.³ 18. yüzyıl aydınlanma filozofları tarafından ortaya atılan modernlik, insana kendi potansiyelini gösterdiği gibi, insanın kendi dışındaki otoritelerden (gelenek, Tanrı vb.) kurtulmasının da yolunu aramıştır. Modernlikle beraber insan adeta yeniden keşfedilmiş, insana yeni payeler biçilmiş ve insan olgusu tekrar tanımlanmaya çalışılmıştır.⁴ Dolayısıyla, modernlikle kutsal alan ve mekândan bilimsel alana doğru yolculuğun kapıları aralanmıştır. Modernite/modernizm aydınlanma felsefesiyle ortaya çıkan ve geleneksel bilgi anlayışından ontolojik ve epistemolojik düzeyde bir kopuşu yansıtan köklü bir değişime işaret etmektedir. Bir anlamda modernite projesi, aydınlanma felsefesinin teoriden pratiğe geçmiş hali olarak da görülebilir.⁵ Aydınlanma süreci inanç fenomeninden kopuşu ve birey olarak insanı ve bilimi merkeze alan bir anlayışı ifade etmektedir. Bu bağlamda, modernleşme sekülerizm ekseninde bireyin kendini sorgulamasının ve özgür düşüncenin sembol bir ifadesi olmuştur. Modernizmi daha yalın bir ifadeyle, geleneksel (alışılabilir) olanı yeni olana (yeni ortaya çıkan) bir şekilde entegre etme (ya da değiştirme) çerçevesindeki bir düşünce tarzı olarak da adlandırabiliriz. Eskiden yeniye doğru geçişi ifade eden modernizm kavramı yaşam tarzlarının farklılaşmasını, bireyselleşmeyi, geleneksel yapıya bağlı olmayan bir toplumsal yapıyı içeren ve sosyal, iktisadi ve siyasi açıdan birey-toplum-devlet ilişkisini şekillendiren bir süreci ifade etmektedir.⁶ Bu bağlamda, küresel modernist söylemin özellikle yazılı ve görsel medya ayağıyla hızlı bir şekilde öteki toplumsal dinamikleri etkilemesi kaçınılmaz olmuştur. Çalışmada, Alevi

³ Mehmet Yüksel, *Modernite Postmodernite ve Hukuk* (Ankara: Siyasal Kitabevi, 2004), 5.

⁴ Ahmet Özkiraz, *Modernleşme Teorileri ve Postmodern Durum* (Konya: Çizgi Kitabevi Yayınları, 2007), 15.

⁵ Arif Aytakin, "Osmanlı-Türk Modernleşmesinin Düşünsel, Ekonomik ve Bürokratik Kodları", *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi* 30 (2013), 315. Modernizm kavramı ile ilgili detaylı bilgi için bkz. Nilüfer Göle, *Modern Mahrem* (İstanbul: Metis Yayınları, 2019); Zygmunt Bauman, *Modernlik ve Müphemlik* (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2020); Jean-François Lyotard, *Postmodern Durum* (Ankara: BilgeSu Yayıncılık, 2014); Zygmunt Bauman, *Akışkan Modernite* (İstanbul: Can Yayınları, 2018).

⁶ Harun Kırılmaz - Fatma Ayparçası, "Modernizm ve Postmodernizm Süreçlerinin Tüketim Kültürüne Yansımaları", *İnsan&İnsan Bilim, Kültür, Sanat ve Düşünce Dergisi* 3/8 (2016), 32.

inanç ve kültürünün modernizm ve kentleşme temelli değişim-dönüşüm sürecinden ne ölçüde -ya da hangi boyutta- etkilendiği, cem ve diğer inanç pratikleri ekseninde, Ankara Mamak Tuzlucaıyır Cemevi mensupları özelinde ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Bu çalışmanın temel amacı, modernizm ve kentleşme⁷ paradigmaları çerçevesindeki değişim süreçlerini ve bu değişime karşı gelişen direnç mekanizmalarını irdelemek, bu süreçlerin Alevi toplumundaki yansımalarını Ankara/Mamak Tuzlucaıyır Cemevi mensuplarının gözünden hem cem törenleri hem toplumsal kurumlar ve yaşam pratikleri ekseninde ortaya koymaktır. Bir diğer amaç da Alevi inancındaki cem törenlerinin tarihsel, sosyo-kültürel derinliğine ve günümüzdeki modernleşme etkisinin bu kadim pratikleri nasıl etkilediğine ilişkin bir veri elde edebilmektir. Bu bağlamda, çalışmanın kapsamını Tuzlucaıyır Cemevindeki Hızır Cemi, Birlik Cemi gibi cem törenleriyle birlikte dedelik, musahiplik, ocak sistemi gibi toplumsal kurumlar oluşturmaktadır. Dolayısıyla, çalışmada Alevi kültüründeki cem pratiği ve önemli toplumsal kurumlar modernleşme ekseninde ele alınmış, olası değişimlerin sosyal, kültürel, ekonomik, politik vb. kodları Alevi toplumunun gözünden değerlendirilmiştir. Araştırmanın çağımızın en tartışmalı kavramlarından birisi olan modernizmin, Alevi inanç pratiklerini ve musahiplik gibi toplumsal kurumları nasıl etkilediğini, seçilen örneklem grubu bağlamında ortaya koyacak olması bakımından önem arz ettiği düşünülmektedir. Bu çerçevede, Tuzlucaıyır Cemevi mensuplarının bu konudaki düşüncelerinin ortaya konulmasının, Anadolu topraklarının tarihsel derinliğe sahip kadim inancının modernleşme eksenli ne gibi sorunlarla karşı karşıya kaldığını göstermesi açısından yine aynı biçimde önemli olduğu düşünülmektedir.

Özer'in de⁸ ifade ettiği gibi, müziği incelemek temelde başka herhangi bir şeyi incelemekten farklı değildir. Herhangi bir alanda incelemeci ele aldığı bir konuyu ne, neden, nasıl gibi yönlendirici sorular sorarak tanımlamaya, açıklamaya çalışır. Müzik incelemecisi de ele

⁷ 1950'li yıllarla birlikte hız kazanan sanayileşme süreci beraberinde kentleşmeyi de getirmiştir. Dolayısıyla, modernizmin tarihsel kökleri çok daha eskiye dayanmakla birlikte, çalışma genelinde modernleşme ve kentleşme olguları analogik çerçevede ele alınmış, ortak yönleri ekseninde modernizm/modernite ve kentleşme kavramları aynı anlamda kullanılmıştır. Detaylı bilgi için bkz. Behçet Kaldık, "Türkiye'de Modernite Bağlamında Kent(li)leşme", *PESA Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 3/4 (2017), 27-41; Şafak Kaypak, "Modernizmden Postmodernizme Değişen Kentleşme", *Küresel İktisat ve İşletme Çalışmaları Dergisi* 2/4 (2013), 80-95.

⁸ Yetkin Özer, *Bilim Perspektifinde Müzik* (İzmir: Dokuz Eylül Yayınları, 1997), 1.

aldığı bir müzik parçasını, bir seslendirmeyi, bir çalgıyı ya da karşılaştığı bir müziksel olguyu bu sorulara yanıt arayarak anlama çabasıdır. Bu anlamda, inanç pratiklerinin özünü müzik ve semahın oluşturduğu Alevi kültürel kimliğindeki cem töreni ve toplumsal kurumlarda modernleşme eksenli değişimlerin neler olduğu, bu müzikolojik alan çalışmasıyla Tuzluçayır Cemevi mensupları özelinde ortaya konulmaya çalışılmıştır. Tuzluçayır semti demografik özellikler ekseninde Alevi nüfusunun çok yoğun bir şekilde yaşadığı ve Hızır, Birlik vb. cem törenlerinin geleneksel özelliklerinin güçlü bir şekilde yaşatılmaya çalışıldığı bir bölgedir. Bu çerçevede çalışmanın problem cümlesi “modernleşme süreci bağlamında Alevi inancındaki cem törenleri ve dedelik vb. toplumsal kurumlar, sosyo-kültürel açıdan nasıl bir role sahiptir ve modernleşme-kentleşme olgusu bu pratik ve kurumları nasıl etkilemiştir” sorusu üzerine kurulmuştur.

Bir araştırma disiplininin bilimsel olma iddiası temelde yöntem kavramına yani bilginin nasıl üretildiğine ilişkindir ve bu bakımdan bilim belirli bir yöntemi ifade eder.⁹ Etnografik alan çalışması da aynı biçimde sınırları bilimsel normlarla oluşturulmuş kültürel bir betimlemeyi amaçlar. Etnografik yöntem, kültür bilimi olan ve antropolojide yararlanılan etnografiden etkilenerek ortaya çıkmıştır. Bu yöntem, bir grup insanı o grubun davranışlarının geçtiği doğal kültür içerisinde, o bireylerin bakış açılarıyla inceleyen kültürel bir betimlemedir.¹⁰ Amaçladığı sonuçlar açısından nitel araştırma tekniklerinin uygulanmasını gerektiren bir etnografik alan çalışması olduğu için, bu çalışmada görüşme yöntemi ve kültür analizi deseni kullanılmıştır. Çalışmada yöntemle bağlantılı olarak sohbet tarzı görüşme, katılımcı gözlem, doküman analizi gibi veri toplama teknikleri de kullanılmış, bunların yanısıra Tuzluçayır Cemevi mensubu olan dede, zikir ve taliplerden¹¹ oluşan çok sayıda kişiyle görüşmeler yapılmıştır. Ayrıca 16 Aralık 2023 tarihinde Tuzluçayır Cemevinde düzenlenen Birlik Cemine katılım sağlanmış ve farklı zaman dilimlerinde olmak üzere cemevi mensuplarıyla birçok görüşme yapılmıştır. Örneklem olarak amaçlı örnekleme yöntemlerinden kartopu (zincir) yöntemi ve 10 sorudan oluşan yarı yapılandırılmış görüşme formu yaklaşımı uygulanmıştır. Soruların cevaplanması sırasında daha derinlemesine

⁹ Yetkin Özer, *Müzik Etnografisi Alan Çalışmasında Yöntem ve Teknik* (İzmir: Dokuz Eylül Yayınları, 2002), 23.

¹⁰ Durmuş Ekiz vd., *Bilimsel Araştırma Yöntemleri* (İstanbul: Lisans Yayıncılık, 2007), 106.

¹¹ Alevilikte talip kavramı cem törenine katılan ve bir pire/dedeye bağlı olan kişileri vurgulamaktadır.

bilgi edinebilmek amacıyla bazı ek sorular da sorulmuştur. Alan çalışması bilimsel araştırma ve yayın etiği normları çerçevesinde yürütülmüştür.

1. Modernleşme

Çok köklü değişikliklerin yaşandığı bir sürecin sonunda ortaya çıkan ve teknolojik, kültürel, ekonomik ve sosyal alanlarla birlikte, insanın varlığı algılama ve anlamlandırma biçiminde de etkili olan modernlik, tarihsel olarak 17. yüzyılda Avrupa'da başlayan ve sonrasında hemen hemen bütün yerküre üzerinde etkili olan zihinsel, kültürel, ekonomik ve sosyal alanlardaki büyük dönüşüme verilen adıdır.¹² Modernleşme paradigması genel olarak 17. yüzyıla birlikte başlatılsa da 19. yüzyılın bilimsellik anlayışı olan pozitivizm ve aydınlanma süreçlerini ifade eden geniş bir çerçeve kavram olarak da kullanılmaktadır. Bu anlamda, bireyin iradesinin şekillenmesinde inanç ya da gelenek vb. etmenlerden bağımsız karar alabilmesi ve kendi özgül ağırlığını ortaya koyabilmesinin de sembol bir kavramı olmuştur. Batı'nın uzun bir sürecin sonunda vardığı bu modern durumun, Batı dışı toplumlar tarafından -iç ve dış dinamiklerin etkisiyle- ithal edilmesinin öyküsü olan modernleşme ve onun bir çeşit ideolojisi denilebilecek modernizm, insanlığa onları bilgisizlik, akıldışılık ve geri kalmışlıktan kurtarmayı vaat eden ilerici bir güç olarak sunulmuş, ancak iki dünya savaşı, katliamlar, modern insanın düştüğü büyük çıkmaz ve sömürülerle dolu sicili nedeniyle -haklı olarak- sert bir şekilde sorgulanmaya başlanmıştır.¹³ Dolayısıyla, modernizme geniş anlamda entelektüel kabul noktasında olumlu bakılmakla beraber daha temkinli, mesafeli yaklaşımlar da vardır. Bu yaklaşımlar modernist bakış açısının ya da söylemin sosyal, kültürel vb. alanlardaki küresel değişim ve dönüşümün Batı dışı toplumlara sunduğu vizyon konusunda ciddi bir şüpheyi içinde barındırmaktadır. Modernleşme en yalın tanımıyla modernliğe doğru yaşanan süreci, Alain Touraine'in deyişiyle eylem halindeki modernliği niteler. Modernlik ise Anthony Giddens'a göre onyedinci yüzyılda Avrupa'da başlayan ve sonraları neredeyse bütün dünyayı etkisi altına alan toplumsal yaşam ve örgütlenme biçimlerine işaret eder.¹⁴

¹² Muhittin Bilge, *Türk Modernleşmesi ve Sivil Toplum* (İstanbul: Binyıl Yayınevi, 2013), 1.

¹³ Bilge, *Türk Modernleşmesi*, 1-3.

¹⁴ Fahrettin Altun, *Modernleşme Kuramı Eleştirel Bir Giriş* (İstanbul: İnsan Yayınları, 2017), 19.

Modern kavramının tam karşılığı olarak çoğu zaman modern öncesi ya da geleneksel sosyo-kültürel yapılar kastedilir ki bu da aslında Batı toplumları ile olan sosyo-kültürel, siyasal ve teknolojik ciddi bir ayrıma vurgu yapar. Modernleşme ve modernite kavramları genel olarak geleneksel ya da modern öncesi toplum ile modern toplum arasında yapılan bir ayırım ve karşılaştırmadan hareketle açıklanmaktadır. Bu bağlamda modernleşme kavramı geleneksel/ modern öncesi toplum tipinden modern toplum tipine doğru gelişen ve bu tipi şekillendiren bir süreci ifade etmek üzere kullanılırken, bu süreçle birlikte ortaya çıkan yeni toplumsal aşamaya işaret etmek üzere modernite kavramına başvurulmaktadır.¹⁵ Ancak, modernizmin kavramsal tanımı kadar tarihsel serüveninin başlangıcı konusunda da çok net ve kesin bir anlaşma zemini bulunmamaktadır. Çıkış noktasını onaltıncı yüzyıldan başlatan bazı görüşler olduğu gibi daha geri ya da ileri tarihlere kadar dayandıran görüşler de vardır. Modernizmin tarihsel olarak ortaya çıkışıyla ilgili keskin bir tarih belirlemek zor olmakla birlikte, Avrupa'da 16. yüzyılın sonlarından itibaren başlatılır ve o tarihten itibaren oluşan sosyo-ekonomik, kültürel ve siyasi değişimlere vurgu yapar. Bir kavramın ortaya çıkışının kesin bir tarihini saptamak hep güç olmuştur, incelenen kavram modernlik gibi tarihi boyunca tartışmalı ve karmaşık bir kavram olunca, bu durum daha da güçleşiyor.¹⁶ Bu anlamda, kültürel çerçevede modernizm ise on dokuzuncu yüzyılda geleneksel, yazınsal, sanatsal alandaki paradigmanın artık modasının geçtiği ve yeni bir bakış açısı gerektiği düşüncesiyle ortaya çıkmıştır. Tarihsel olarak modernleşme on yedinci yüzyıldan on dokuzuncu yüzyıla kadar Batı Avrupa ve Kuzey Amerika'daki toplumsal, ekonomik ve politik sistemlerde meydana gelen değişimin bir ürünü olarak gelişen, sonra diğer Avrupa ülkelerine, ardından on dokuzuncu ve yirminci yüzyıllarda Güney Amerika, Asya ve Afrika kıtalarına yayılan bir süreçtir.¹⁷

Batı'nın tüketim kalıplarının ve popüler kültürün dünyada yayılmasıyla evrensel medeniyetin yaratılmakta olduğu görüşü karşımıza çıkmaktadır. Bu görüş ne derin bir görüştür ne de bizimle fazla ilgili

¹⁵ Mehmet Yüksel, *Modernite Postmodernite ve Hukuk* (Ankara: Siyasal Kitabevi, 2004), 5.

¹⁶ Matei Calinescu, *Modernliğin Beş Yüzü Modernizm-Avanguard-Dekadans-Kitsch-Postmodernizm* (İstanbul: Küre Yayınları, 2017), 21.

¹⁷ Shmuel Noah Eisenstadt, *Modernleşme-Başkaldırı ve Değişim* (Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2014), 11.

sayılabilir. Kültürel konulardaki hevesler ve alışkanlıklar bir medeniyetten diğerine geçmiştir.¹⁸ Dolayısıyla, Batı merkezli kültürel bir hegemonya Batı dışı tüm kültürel dokuları sarmalamakta, öteki olarak görülen bütün kadim medeniyetler sınırsız bir iştahla parçalanmaya ve -aslında tam bir ütöpik kurgu olan- homojen bir dünya kültürü başka bir ifadeyle de evrensel bir medeniyet inşa edilmeye çalışılmaktadır. Huntington'ın da¹⁹ ifade ettiği gibi, bir medeniyetteki yenilikler düzenli olarak diğer medeniyetlerce de benimsenebilir. Ancak bunlar ya kültürel açıdan önemli olmayan tekniklerdir ya da alıcı medeniyetin kültürünü değiştirmeyen gelip geçici bazı hevesler ya da modalardır. Alıcı medeniyetteki bu ithal malı kabul edilişlerin -ya da alışların- nedeni, ya bunların egzotik olmalarıdır ya da zorla kabul ettirilmeleridir. Dolayısıyla, küresel aklın kültürel benzeştirme -ya da daha doğrusu kendine benzetme- çabaları kısmen bir karşılık bulmakla beraber, bunun tam anlamıyla başarılı olduğunu söylemek güçtür. Ancak sosyo-kültürel, politik ya da ideolojik vb. etkilenmeler de yadsınamaz bir gerçeklik olarak karşımıza çıkmaktadır. Sonuç olarak, modernizm kavramının ortaya çıkış noktası olan Batı coğrafyasının aslında bir anlamıyla bu kavramı, öteki sosyo-kültürel yapılar ile Batı toplumu arasındaki sosyal, siyasal, ekonomik, kültürel vb. bazı ayrımları vurgulamak ekseninde bir tez veya düşünce tarzı olarak ortaya attıkları söylenebilir. O halde, Bhambra'nın ifade ettiği gibi,²⁰ birbirinden farklı çeşitli teorik görüşlerde modernitenin, Batı'nın toplumsal oluşumları ile modern öncesi ya da geleneksel toplumlar arasında yapılan temel bir ayrıma dayandırıldığı görülebilir.

2. Alevilik ve Alevi Kültürel Kimliği

Alevi kimliğini ifade edecek cem, semah, deyiş ya da Pir Sultan Abdal, Hacı Bektaş Veli vb. pek çok simge ve sembol olmakla birlikte, yol bir sürekin binbir deyimi de kavramsal bir metafor olarak bunlardan biridir. Bu hümanist anlayış vurguladığı inançsal boyutun yanı sıra, aslında bir anlamda Alevi kimliğinin hoşgörüsünü ve insana dair bakış açısını da bize göstermektedir. Yani Aleviler, Alevilikte yalnızca bir irfani yol olduğuna, ancak süreğin çok çeşitli, yani bu yoldaki Alevi pratiklerinin birbirinden çok farklı olduğuna inanırlar. Bu

¹⁸ Samuel P. Huntington, *Medeniyetler Çatışması ve Dünya Düzeninin Yeniden Kurulması* (İstanbul: Okuyan Us Yayınları, 2017), 73.

¹⁹ Huntington, *Medeniyetler Çatışması*, 73-74.

²⁰ Gurminder K. Bhambra, *Moderniteyi Yeniden Düşünmek Post-Kolonyalizm ve Sosyolojik Tahayyül* (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2015), 3.

tek yol, Hz.Ali'nin yoludur.²¹ Avrupa ve Anadolu'daki Alevi topluluklarında Alevilik ve İslam ilişkisi konusunda çok farklı Alevilik perspektifleri olmakla birlikte,²² kolektif kabul Hz. Ali'nin adeta Alevilikle özdeşleşen kült bir figür olduğudur. Alevi toplumunun büyük bir çoğunluğunda Hz. Ali simge bir kimlik olarak önemli bir anlam dünyasına sahiptir. Bütün Alevilik anlayışlarını birleştiren şey, simgesel anlamlandırmaya da açık olan bir Hz. Ali sevgisidir. Hatta son yıllardaki "Ali'siz Alevilik" tartışmalarında bile Hz. Ali yine en önemli referans noktasıdır.²³

Anadolu Aleviliği Orta ve Uzak Doğu'dan Orta Asya'ya kadar uzanan geniş bir coğrafi alandaki birçok farklı medeniyetten derin izler taşımaktadır. Günümüzde ise İslam tarihinin dördüncü halifesi Hz. Ali'nin kült olarak kabul edildiği, batını-tasavvufi düşünceyle işlenen, cem adlı kendine özgü ritüeli ve bu ritüelde yer alan semah pratiğinin ve deyiş, miraçlama ya da tevhit vb. adlarla anılan müzik türlerinin icra edildiği, geçmişten bugüne kadar dedelik, musahiplik, dar gibi kendine özgü geleneksel kurumlarla varlığını sürdürmüş olan heterodoks²⁴ bir inanç sistemidir.²⁵ Ancak, Alevi inancının her ne kadar heterodoks unsurlar taşısa da geleneksel ve ortodoks unsurlar da taşıdığı, dolayısıyla salt heterodoks bir yapı olarak tanımlanamayacağını ifade eden görüşler de vardır. Gerek kurumsallaşma sürecini tamamlamış tarikatlar gerekse tarikat benzeri sufi oluşumlar, aslında teoloji ya da doksa merkezli olmayıp, farklı mezhebi unsurları bünyesinde barındıran doktriner açıdan bağımsız zümreler olarak tanımlanabilecek mezhepler üstü (metadoksi) kültürel ve ahlaki dini/inançsal topluluklardır. Radikal, dışlayıcı, fundamentalist

²¹ Ayhan Erol, "Alevi Kimliğini Diasporada Müzakere Etmek: Toronto Alevi Göçmenlerinin İfade Kültürü Pratikleri", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* 56 (2010), 41.

²² Alevi-Bektaşî kimliğinin İslam ile ilişkisi konusunda daha detaylı bilgi için bknz. Hasan Onat, "Kimlik-Teoloji İlişkisi Bağlamında Alevilik-Bektaşîlikle İlgili Kimlik Tartışmaları Üzerine", *Alevilik-Bektaşîlik Araştırmaları Dergisi* 1 (2009), 18-31.

²³ Erol, "Alevi Kimliğini Diasporada Müzakere", 41.

²⁴ Heterodoks kavramı kabul edilmiş dini kurallara aykırı ya da geniş bir sayısal çoğunluğa sahip olan ortodoks inançların dışındaki toplulukları vurgulamaktadır. Başka bir anlatımla, ana akım inançtan ayrılmış/sapmış, onların ortak kabullerinin dışında kalan azınlık grup anlamında kullanılmaktadır. Detaylı bilgi için bkz. Resul Ay, "Bizans'tan Osmanlıya Anadolu'da Heterodoks İnanışlar: 'Öteki' Dindarlığın Ortak Doğası Üzerine (650-1600)", *OTAM Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi* 31 (2012), 1-40.

²⁵ Banu Mustan Dönmez, *Alevi Müzik Uyanışı* (Ankara: Gece Kitaphı, 2015), 19.

ve marjinalleştirme özelliği taşıyan heterodoksi ile çoğunluğun hâkimiyetine dayanan geleneksel ve kalıplaşmış resmi din anlayışı olarak bilinen ortodoksi kavramları, bu toplulukları tanımlamakta yetersiz kalmaktadır.²⁶

Alevi kimliğinin simgesi olan cem pratiğindeki mitolojik çerçevede de önemli bir yer tutan Hz. Ali, genel çerçevede Aleviler için çok önemli bir kişiliktir. Alevilerin tarihsel olarak haksızlığa uğrayanın yanında yer alma tutumu Hz. Ali sembolü merkezinde tam bir dayanak ve direnç noktası olmuş ve simgesel bir fenomen olarak Alevilerin gönül dünyasındaki yerini almıştır. Aleviliğin toplumsal alanda kardeşliğin ve huzurun bir ölçütü olarak gördüğü eline, beline, diline sahip olma ilkesi, inancın insan-ı kâmil olma temel felsefesinin önemli bir göstergesidir. Bu anlamda, Alevi inancının temel karakterinin dini bir zeminden daha çok ahlaka ait alanlar olduğunu ifade eden görüşler de²⁷ olmakla birlikte, Anadolu Aleviliğinin genel karakterinde Hz. Ali kültü ekseninde inançsal vurgu çok daha ön plandadır. Dolayısıyla, Anadolu Alevileri Hz. Ali ve onun soyundan gelenlere karşı güçlü bir gönül bağı ve derin bir muhabbeti içinde barındıran, kendilerine özgü pratiklere sahip kadim bir inançsal yapıyı temsil etmektedirler. Tarihsel süreç içerisinde ana akım inanç İslam ile Alevi inanç pratikleri ve kültürü arasında ciddi bir mesafe oluşmuş ve Alevilik kendine özgü pratikleriyle heterodoks bir inanç olarak varlığını sürdürmüştür. Günümüzde Aleviler birçok farklı etnik topluluktan oluşmuş olmakla birlikte, Alevilik üst kimliği altında kültürel ve inançsal olarak ortak zeminde birleşmişlerdir. Bu bağlamda Alevilik Hz. Ali'ye büyük bir sevgi ve bağlılığı simgelemekte hem inançsal hem de kültürel anlamda köklü bir tarihsel arka planı içinde barındırmaktadır.

Anadolu Alevileri için Hz. Ali manevi bir önderdir. Aleviler cem, semah ya da Hakk'a yürüme erkânı vb. pratiklerinin yanı sıra dedelik, musahiplik ve bir Alevi hukuku olan düşkünlük gibi kurumlarıyla, kendilerine özgü inançsal bir yapının mensubudurlar. Alevilerin bir bölümü her ne kadar Alevilik ile İslam arasında ciddi bir mesafe koysalar da çok büyük bir çoğunluk için Alevilik İslam'ın bätini/ezoterik bir yorumudur. Aleviler Hz. Ali'nin halifeliğini kabul eden, soy-

²⁶ Sönmez Kutlu, "Aleviliğin Dini Statüsü: Din, Mezhep, Tarikat, Heterodoksi, Ortodoksi veya Metadoksi", *İslamiyat* VI/3 (2003), 53.

²⁷ Bu konuda detaylı bilgi için bkz. Cengiz Güleç, *İnanç ve Ahlak Bağlamında Alevi Öğretisi* (Ankara: Yurt Kitap-Yayın, 2013), 73-74; Elise Massicard, *Türkiye'den Avrupa'ya Alevi Hareketinin Siyasallaşması* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2017), 114-115.

dan gelen dedeleri olan, ibadetlerini “cem” adını verdikleri toplantılarda deyişleriyle ve semahlarıyla yapan topluluklardır.²⁸ Başka bir ifadeyle “Hz. Ali ile beraber Hz. Ali’nin ailesinin oluşturduğu Ehl-i Beyt sevgisi, saf anlamda Aleviliğe atıfda bulunmaktadır.²⁹ Alevi inancında kült figürler olarak Hz. Ali ve Hacı Bektaş Veli ile beraber öne çıkan iki önemli isim daha vardır. Aleviliğin temelleriyle ilgili yapılan yayınlarda karşımıza iki metafor³⁰ çıkmaktadır: Ahmet Yesevi ve Horasan. Alevi inanç önderlerine ve Alevi bireylere “nereden gelmişsiniz, atalarınız kimlerdir?” sorusunu sorduğumuzda aldığımız ilk cevap “Horasan’dan gelmişiz. Atalarımızın köşegisi³¹ Horasan’dan Ahmet Yesevi tarafından atılmış” olur. Bazen Ahmet Yesevi’nin yerini Hacı Bektaş Veli’nin aldığını ifade eden cevaplar da vardır. Değişmeyen tek cevap ise Horasan metaforudur.³²

²⁸ Serap Akdeniz, *Alevi Müzik Uyanışı Bağlamında İzmir Yamanlar Alevi Göçmenlerinin Müzik Pratikleri* (İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü, Doktora Tezi, 2011), 1.

²⁹ Numan Durak Aksoy, Mustafa Talas, “Küreselleşme-Yerelleşme Çerçevesinde Türk Aleviliği”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* 51 (2013), 156.

³⁰ Metafor kavramıyla ilgili olarak akademik dünyada farklı değerlendirmeler bulunmaktadır. Ancak temelde metafor bir kelime ya da kavramı gerçek anlamı dışında kullanma sanatıdır. Türkçe’de mecaz olarak karşılansa da buna itiraz eden görüşler de vardır. Sonuç olarak metafor bir anlam kaydırması ya da gizli bir benzetme olarak ifade edilebilir. Metaforik anlatımlarda aslında neyin vurgulandığı cümle içerisindeki genel akıştan hareketle biraz da okuyucuya bırakılır. Bu konuda detaylı bilgi için bkz. Celal Demir, Özge Karakaş Yıldırım, “Türkçe’de Metaforlar ve Metaforik Anlatımlar”, *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 21/4 (2019), 1085-1096; Pakize Aytaç, “Alevi-Bektaşî Felsefesinde Yer Alan Metaforlar Üzerine bir Değerlendirme”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* 46 (2008), 131-152.

³¹ Köşegi, Horasan’dan Ahmed Yesevi ocağından fırlatılan ucu yanmış dala verilen isim. Dut ağacı menkıbesine göre, bu ağaç Horasan’dan Ahmed Yesevi ocağından fırlatılan ucu yanmış sopadır. Gelip buraya (daha sonra Hacı Bektaş tekkesi olacak yere) düşmüş, sonra yeşermiştir. Bu işareti bulan Hacı Bektaş da buraya yerleşmiş ve tekkesini kurmuştur. Bu ağaç o günden beri yaşamaktadır. Köşegi menkıbesi ve Ahmed Yesevi ve Hacı Bektaş Veli arasındaki ilişki hakkındaki detaylı bilgi için bkz. Seyfullah Korkmaz, “Ahmed Yesevi ve Hacı Bektaş Veli, Aralarındaki Bağlar, Fikirleri, Tesirleri ve Türk İslam Edebiyatına Katkıları”, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 11 (2001), 325-355; Erhan Yoska, “Hoca Ahmed Yesevi ve Hacı Bektaş-ı Veli Tasavvufunun Türk İslam Anlayışı Açısından Değerlendirmesi”, *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi* 11 (2021), 135-147.

³² Mehmet Ersal, “Balkanlar: Alevi mi Bektaşî mi? Ocak mı Sürek mi?”, *Balkanlarda Alevilik Bektaşîlik*, ed. Mehmet Ersal (Tekirdağ: Çorlu Belediyesi Yayınları, 2015), 240.

Alevilikte lokma, aşure, Hakk'a yürüme erkânı vb. pek çok inanç pratiği olmakla beraber, en belirgin yanını özünü müzikten alan cem töreni oluşturmaktadır Cem bir Alevi için sadece bir ritüel değildir. Cem toplumsallaşmanın, özünü Hakk'a teslim etmenin, kendini sorgulamanın kısacası katılanların çokluk içerisinde bir olduğu ve yaratılanla bütünleşmenin, onun sonsuz merhametinin yeryüzüne indirildiği bir meclis, bir erkândır. Bu bütünleşme ise sözel kültür üzerinden müzik ve semahla yapılmaktadır. Bu iletişimde cem pratiği aracılığıyla müziğin kullanılması, cemin anlamını çok daha güçlü ve etkili kılmaktadır. Alevilik kelimesinin tam anlamıyla sözlü bir kültürel üründür. İnsan, evren, Tanrı, yaratılış, etik ve aşk ile ilgili anlam yüklü düşünceler, söz yoluyla (yazısız olarak) ifade edilir ve söz, müziğin olduğu yerde daha canlı, daha akılda kalıcı ve daha estetik olarak işlenir. Alevi müziğinin bir diğer önemli işlevi, semahın ve ritüelin müzikle oluşturulmasıdır.³³ Dolayısıyla, Alevi kimliğinin temel bileşenleri olarak pek çok simge ve sembol öne çıksa da müzik bu bütünü yapının adeta olmazsa olmazıdır.

Aleviliğin içerisinde barındırdığı en önemli unsurlardan birisi de birçok dini inanç sisteminde görülmeyen ve o dinsel yapılarla Alevi kültürel kimliği arasındaki ayrımın belki de en temel simgesel tezahürü olan kadınlar ve onlara verilen değerdir. Bu değer de hem toplumsal alanın tüm kademelerinde hem cem ritüelleri ve ibadetlerinde açıkça görülebilmektedir. Modernizm eksenli kentleşmeyle birlikte Alevi inanç kültüründeki kadın-erkek eşitliği çok daha görünür olmuş ve bu, bir anlamıyla diğer dinsel yapılar için bir farklılık göstergesi işlevini üstlenmiştir. Ancak küresel modernite etkisi kendisini burada da göstermiş ve kentlerdeki zorlu yaşam trafiği Alevi kadınların inanç pratiklerindeki yerini kısmen korumakla birlikte, günlük hayatta bu eşitlik kadınlar aleyhine gelişmiştir. Alevi kadın kentleşmenin yarattığı yeni sosyolojik bağlam içerisinde kırsaldaki güç ve etkinliğini kentlerde büyük oranda kaybetmiştir. Alevi kadınlar cem erkânında eşitlik temelinde şekillenen konumlarını özellikle kırsal alanlarda korumakla birlikte, kentlerde ataerkil yapılanma içerisinde ikinci plana atılmışlardır. Buna rağmen, Alevi kadınların inanç pratiklerinin yaşatılmasında olağanüstü bir gayret içerisinde oldukları görülebilmektedir. Halk inançları olarak değerlendirilen inançlar genelde bazı sosyal gruplar tarafından egemen inanç öğretisi yanı sıra yaşatılan pratikleri kapsar. Burada sosyal grup olarak kastedilen şey

³³ Banu Mustan Dönmez, "Alevi Müziğinin Geleceği: Sözlü Kültür Ürünlerinin Modern Dünyadaki Konumu ve Dönüşümü", *Geçmişten Günümüze Alevilik 1.Uluslararası Sempozyumu Bidirileri*, ed. Mehmet Yazıcı (Bingöl: Bingöl Üniversitesi Yayınları, 2014), 189-190.

bazen formel dinin tam anlamıyla günlük hayatı yönlendiremediği kırsal bölge tabakaları olabileceği gibi, şehirlerde ataerkil dinsel ilişkilerin dışında kalan kadınların yaşattıkları gelenekler olarak da bilinir.³⁴ Modernleşme/kentleşme süreçlerinin temel yansımasının izleri, Alevilik'te kadın-erkek eşitliği mitinin günümüzde ne derece geçerli olduğu sorusu cevaplandırıldığında görülebilecektir. Alan araştırmasına katkı sunanların da ifade ettiği gibi, kent yaşamında Aleviliğin geleneksel mekanizmalarının çözülmesiyle birlikte, artık kadın-erkek eşitliği miti sadece sözcüklerde kalmış, günlük yaşamdaki karşılığını ve tarihsel anlamını büyük oranda yitirmiştir.

3. Ortodoksi, Heterodoksi, Metadoksi ve Alevilik

İrat'ın³⁵ ifade ettiği gibi, özellikle kitabî dinler ya da çeşitli inanç şekilleri kendilerini totaliter bir anlayışla tanımlama eğilimindedir. Bu tanımlama anlayışının olumsuzluklarından birisi totaliter, bozulmamış ve ortodoks bir yapının kabulüne neden olması ve bunun ötesinde sayıca az ve demografik açıdan dağılık olan diğerlerinin heterodoks olarak adlandırılmasıdır. Bu anlamda, ortodoksi kavramı İslamiyet ve Hristiyanlık gibi ana akım inançlara vurgu yaparken, heterodoksi ise ana akımın dışında kalan Ezidilik, Süryanilik vb. diğer grupları kapsamaktadır. Heterodoksi; ötekinin, ortodoks kabul edilmenin (yani genelin) çizdiği sınırlar dâhilinde tanımlanmasından başka bir şey değildir.³⁶ Alevilik de tarih boyunca yaşadığı çeşitli baskılar nedeniyle kendini gizlemek zorunda kalan, doğal olarak da periferik bir profil çizen heterodoks -ya da kimi görüşlere göre metadoks- bir inanç formudur. Alevilik; Caferi, Hanefi, Maturidi, İsmaili gibi hem ortodoks hem de heterodoks unsurlar taşısa da Kızılbaşlık ve Bektaşılık "teolojik" bir yapılanma olmayıp, tarikat benzeri "mistik" bir oluşumdur. Farklı mezhebi unsurlar taşımasından dolayı, Aleviliğe mezhepler üstü ya da doksi ötesi mistik oluşumlar anlamında "metadoksi" denilebilir.³⁷ Bu anlamda, Alevilik için senkretik bir inanç tanımlaması yapmak da yanlış olmayacaktır. Ancak, Alevilik kolektif kabulde senkretik bir Anadolu inancı olarak görülmekle beraber, Aleviliği herhangi bir ortodoks ya da heterodoks dinsel yapıyla ilişkilendirmeyen ve kendine özgü bir inançsal form olarak gören yaklaşımlar

³⁴ Erdal Gezik, *Geçmiş ve Tarih Arasında Alevi Hafızasını Tanımlamak* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2016), 154.

³⁵ Ali Murat İrat, *Aleviliğin ABC'si, Tarih-Sosyoloji-Siyaset* (İstanbul: Profil Yayıncılık, 2015), 217-218.

³⁶ İrat, *Aleviliğin ABC'si*, 218.

³⁷ Kutlu, "Aleviliğin Dini Statüsü", 31.

da vardır. Ortodoksi; resmî ideoloji yahut kabul edilmiş genel-geçer düşünce ve uygulamalar anlamına gelirken, heterodoksi tamamen ortodoksinin aksi bir anlama sahip olup, resmî ideoloji ya da kabul edilmiş düşünce ve uygulamaların aksini niteler.³⁸ Bu bağlamda, Alevilik kendine özgü öğretisi ve pratikleriyle ortodoks yani ana akım İslamiyetten çok farklı, Anadolu coğrafyasında yüzyıllardır varlığını sürdüren heterodoks bir inançtır. Heterodokslar merkezi otoriteler tarafından hep tehlikeli olarak algılanmışlar ve çoğu zaman ciddi etnik kırımlara, soykırımlara ve sürgünlere maruz bırakılmışlardır. Bu açıdan dünyadaki bütün heterodoks hareketler düşünce, yapı ve etkinlikleri bakımından birbirine benzerler.³⁹ Aleviler de tarihsel süreç boyunca sosyo-kültürel, ekonomik vb. pek çok tahakkümle karşılaşmakla birlikte asıl baskıyı inançsal boyutta görmüşlerdir. Bu nedenle, Alevilik Anadolu topraklarında yaşamsal varlığını sürdürdüğü yıllar boyunca genellikle periferik/izole bir görüntü sergilemiş ve inanç pratiklerindeki özgünlük ekseninde çok ciddi bir ötekileştirmeyle karşı karşıya kalmışlardır. Osmanlı'nın Tanzimatla beraber reform süreci Alevilere bir umut ışığı olmuş ve Salman'ın da⁴⁰ ifade ettiği gibi Tanzimat'ın hem Müslümanlar hem de gayrimüslimler için öngördüğü liberal değişimler Alevilerde hukuksal ve sosyal alanda bir eşitlik beklentisi oluşturmuştur. Ancak, bu beklenti Alevilerde bir heyecan yaratsa da pratiğe dönüşmemiş ve Aleviler ancak cumhuriyetle birlikte daha özgür bir şekilde kimliklerini gizlemeden yaşamaya başlamışlardır. Subaşı'na⁴¹ göre, Alevilerin gerçek anlamda fark edilmeleri cumhuriyetin kazandırdığı modern açılımlarla ilişkilidir. Alevilerin Selçuklu-Osmanlı yönetimi içindeki tarihsel konumlanışları genellikle dışlanmayla özdeşleştirilmiş, öyle ki bu durum Alevilerin kendilerini her zaman gizlemelerini ve periferide bir sır topluluğu olarak yaşamlarını sürdürmelerini zorunlu kılmıştır. Cumhuriyetin sunduğu nispeten daha özgürlükçü yaklaşımlar ve devamında kentleşme ivmesinin hızlanmasıyla, Aleviler yaşadıkları izole kırsal alanlardan modern kent merkezlerine doğru bir yolculuğun aktörü olmuşlardır. Her ne kadar farklı bir süreç umut edilse de Alevilerin dışlanması kentsel alanlarda da devam etmiş ve izole yaşam kentlerdeki periferilere başka bir ifadeyle gettolara aktarılmıştır. Dolayısıyla, Alevilerin

³⁸ Yalçın, Çakmak, *Sultanın Kızılbaşları, II. Abdülhamid Dönemi Alevi Algısı ve Siyaseti* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2020), 70.

³⁹ Baki Öz, *Alevilik Nedir?* (İstanbul: Der Yayınları, 2005), 146.

⁴⁰ Cemal Salman, "Evrensel Düşünce ve Yerel Kimlik Kışkırtıcısında Bir Var Olma Çabası: Kentleşen Aleviliğin Kültürel Kimlik Arayışı", *Alevilik-Bektaşılık Araştırmaları Dergisi* 1 (2009), 236.

⁴¹ Necdet Subaşı, *Alevi Modernleşmesi* (İstanbul: Timaş Yayınları, 2010), 31.

inançsal anlamda bekledikleri özgürlük alanı tam anlamıyla karşılanmamıştır. Aleviler için bu bir hayal kırıklığı yaratsa da engel oluşturmamış ve kentsel alanlardaki kendi yaşam alanlarında heterodoks bir inançsal form olarak varlıklarını sürdürmeye devam etmişlerdir.

Alevilik genel kabulde senkretik özellikler gösteren heterodoks -ya da metadoks- bir inanç olarak görülmekle birlikte⁴² bir kısım Alevinin heterodoks tanımını kabul etmediği, heterodoks kimliğini Alevilikle özdeşleştirmeye karşı çıktıkları bilinmektedir. Dolayısıyla, Alevilik ve İslam ilişkisi konusunda da birbirinden oldukça farklı bazı perspektifler bulunmaktadır. Aleviliğin heterodoks olup olmadığı tartışması, bizzat İslam'ın içinde olup olmadığı tartışmasını da beraberinde getirmektedir. Çünkü heterodoksi aynı zamanda bir ötekileştirme sürecidir ve bir ortodoksinin varlığına ihtiyaç duymaktadır. Heterodoksi ve ortodoksi aynı düzlem üzerinde tanımlanması gereken iki temel olgudur. Birbirlerine karşı zıtlıklar taşısa da yaratılan bu zıt durumlar eldeki *doksa*⁴³'nin dışında ve ötesinde değildir.⁴⁴ Akademik çevrelerde

⁴² Daha detaylı bilgi için bkz. Sadullah Gülten, *Heterodoks Dervişler ve Aleviler* (İstanbul: Timaş Yayınları, 2008), 281-306; Ahmet İshak Demir, Yaşar Şanlı, "Cem Dergisi'nde Sunulan Alevilik Kavram, Kaynak ve Tarihi", *e-Makâlât Mezhep Araştırmaları Dergisi* 9/2 (2016), 163-232; Cenksu Üçer, "Alevilik; Yapılar, Grupların Temel Özellikleri ve Bazı Mülâhazalar", *Dini Araştırmalar Dergisi* 12/33 (2009), 63-88; Talip Tuğrul, "Aleviliğin Heterodoksi-Senkretik Yapısı ve Modern Dönem", *Geçmişten Günümüze Alevilik 1.Uluslararası Sempozyumu Bildirileri*, ed. Mehmet Yazıcı (Bingöl: Bingöl Üniversitesi Yayınları, 2014), 714-729.

⁴³ Doksa kavramı genel çerçevede varlığa ilişkin yanlış algıları kapsar. Bir kişi ya da gruba yönelik stereotipler (kalıp yargılar), ön yargılar ve klişeler de doksa dâhildir. Doksa başka bir ifadeyle bir tür yanılsama ve toplumsal alanda baskın olan düşünceler bütünü olarak da tanımlanabilir. Doxa; Bourdieu'nün dünya ve onun içindeki yerimizle ilgili daha bilinçli düşüncelerimizi biçimlendiren, gerçekliği sorgulanmayan, bilinç-öncesi anlayışları anlatan bir terimdir. Doxa hissedilen gerçeklik, itiraz kabul etmediğimiz, aksine olası bir itirazdan önce gelen bir şeydir, kültüre ve alana göre değişir. Craig Calhoun, *Ocak ve Zanaat / Bourdieu Sosyolojisinin Ana Hatları* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2016), 77-130. Detaylı bilgi için bkz. Güneş Ayas, *Müsiki İnkılâbının Sosyolojisi* (İstanbul: Doğu Kitabevi, 2014), 159-161; Ali Esgin, "Sosyal Bilimci mi Yoksa Doksalog Teknisyenler miyiz? Türkiye'deki Bazı Sosyoloji Pratikleri Üzerine Eleştiriler", *Sosyoloji Konferansları* 52/2 (2015), 191-220; Onur Dursun, "Toplum Pierre Bourdieu İle Düşünmek", *Yeditepe Üniversitesi Global Media Journal TR Edition* 8/16 (2018), 73-79; Abdullah Demir, "Platon'da İdea-Tikel İlişkisi: Episteme vs. Doksa", *Bülent Ecevit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2/2 (2015), 285-300.

⁴⁴ Ali Murat İrat, *Modernizmin Erittikleri-Sünniler, Şiiler, Aleviler* (İstanbul: Kırmızı Yayınları, 2009), 164.

dile getirilen bu görüş çerçevesinde, Alevilik kendine özgü bir inanç/topluluk olarak görülmekte, Aleviliğin heterodoks olup olmadığı konusunda bir tartışma yürütmenin çok da anlamlı olmadığı ifade edilmektedir.⁴⁵ Aslında, heterodoks kavramını kullanırken bu kavramla Alevi topluluklarının heterodoks bir inancı ve toplumsal örgütlenmeyi teşkil ettiklerini savunmuş olmuyoruz. Genel çerçevede Alevi gruplarına yönelik yapılan bir yakıştırma anlamında kullanıyoruz. Esas olarak, Alevi grubu kesinlikle heterodoks bir inanç ve örgütlenme biçimi değildir. Aleviliğin senkretik bir inanç olup olmadığının cevabının verilmesi, Aleviliğin heterodoks bir görüngü olup olmadığının da cevabını vermektedir.⁴⁶ Dolayısıyla, Aleviliğin tarihsel kökeni eksenindeki tartışmalarda ortak bir zeminde buluşulamaması nedeniyle “Alevilik İslamın özüdür, bätni bir yorumudur ya da kendine özgü bir inançtır” vb. farklı söylemler de devam edecektir. Alevilik meselesinde bir grup Alevi kendilerine heterodoks denmesinden hiç hoşnut olmaz, çünkü gerçek İslam’ın özünü Hz. Ali ve On İki İmam’ın temsil ettiğine inanarak, bir anlamda özcü bir tutumla kendilerini pekâlâ ortodoks saymaktan hiç de gocunmazlar.⁴⁷ Bu anlamda, farklı perspektiflerin Aleviliği heterodoks, metadoks ve -sayıca çok az da olsa- ortodoks olarak tanımladığı, bu konuda tam bir görüş birliğinin sağlanamadığı söylenebilir.

Alevilerin cumhuriyet öncesi dönemde yaşadığı sorunların daha çok sosyo-ekonomik boyutlu olduğu, inançsal baskının ise bunu perçinleyen bir rol üstlendiği pek çok yazar tarafından kabul edilmektedir. Alevilik uzun yıllar boyunca kendi kabuğuna çekilmiş -başka bir ifadeyle de dar bir alana sıkışmış- bir inanç özelliği göstermektedir.⁴⁸ Alevilerin kendine özgü inanç pratikleri, tarihsel süreç boyunca onların hem ilgi çekmelerine hem baskı altına alınmalarına neden olmuştur. Cem ve semaha mitsel bir çerçeve oluşturan Kırklar Meclisi temelli Hızır, Birlik vb. cem törenlerinde on iki hizmet görevlisinden birisi olan kapıcı/bekçinin bulunması, Aleviliğin tarihsel süreçteki izole yaşamının da ipuçlarını vermektedir. Tanzimatla “kısmen” devamında cumhuriyetle birlikte “daha güçlü” olarak Alevilerde periferik yaşamdan çıkma ve çok daha geniş bir sosyal alanda görünür

⁴⁵ Detaylı bilgi için bkz. Cengiz Güleç, *İnanç ve Ahlak Bağlamında Alevi Öğretisi* (Ankara: Yurt Kitap-Yayın, 2013), 120-126; İrat, *Modernizmin Erittikleri*, 159-165; Tufan Bozkurt, *Almanya’da Alevi Olmak-Diasporada Kimliğin İnşası* (İstanbul: Babek Yayınları, 2016), 27-74.

⁴⁶ Bozkurt, *Almanya’da Alevi Olmak*, 28.

⁴⁷ Güleç, *İnanç ve Ahlak Bağlamında*, 122.

⁴⁸ Salman, “Evrensel Düşünce ve Yerel Kimlik Kıskaçında”, 235-236.

olma umudu yeşermiştir.⁴⁹ Bu anlamda, Alevi kimliğinin toplumsal ve siyasi zeminde kabul görme mücadelesinin tarihi çok da eski değildir. Tanzimatın tüm inançsal yapılar için öngördüğü değişimler Alevilerde de bir eşitlik beklentisi oluşturmuşsa da daha sonra yaşanan bazı gelişmeler hem Tanzimatla hem de ileride umut bağlanan Jön Türk hareketiyle, bu beklentilerin boşa çıkacağını göstermiştir.⁵⁰ Cumhuriyet dönemi boyunca beklentileri kısmen de olsa karşılanan Alevilerin istedikleri sosyo-kültürel, politik ya da psikolojik hareket alanı tam anlamıyla gerçekleşmese de cumhuriyetle beraber özgürlük alanları biraz daha genişlemiştir. Ancak bu tarih boyunca Alevilerin yaşadığı travma, ötekileştirme ve -zorunlu olarak- izole bir yaşam gerçeğini unutturmamış, hep diri tutmuştur. Alevilerin dışlandığı ve toplumsal yaşamın genel dinamikleri içerisinde yok sayıldığı tarihsel süreçle ilgili olarak Tuzluca'yır Cemevi zakirlerinden K2 şunları ifade etmiştir.

Aslında birçok başlık altında incelenebilecek olan Alevi toplumu, kendi içerisinde farklı görüşlere bölünmüş durumdadır. Kendi başına bile ciddi bir araştırma konusu olan bu duruma değinmeden Alevilikte gerçekleşen ritüellere değinmek ayakları yere basmayan bir çalışma olacağı için, kısaca bu sürece değinmekte fayda görüyorum. Kerbela'dan bu yana türlü zulümlerle karşı karşıya kalan Alevilik kimi zaman gizli ibadetlere varan bir geri çekilme sürecine girmiştir. Cem ibadetlerinin karanlıkta yapıldığı, şehirlerde yaşayan Alevilerin kimliklerini gizlemek zorunda kaldığı acı bir süreç ne yazık ki baskı ve katliamlarla birlikte kırılması imkânsız hale gelen kalıplar yaratmıştır.⁵¹

Gettolar sadece maddi sınırlara sahip değildir. Bugün zihinsel/bilişsel gettolaşmalardan da söz etmek mümkündür. Nitekim özel ve marjinal bir dilden beslenen söylemler, kapalı bir kültürel yapı içinde

⁴⁹ Detaylı bilgi için bkz. Elise Massicard, "Aleviler: Cumhuriyet Tarih Yazımında Unutulmuş Özneler", *Cumhuriyet Tarihinin Tartışmalı Konuları*, ed. Bülent Bilmez (İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, 2013), 140-150; Eray Yılmaz, "Tanzimat Döneminde Bir Bektaşî'nin Hikâyesi, Hüseyin Yaşar Baba Nasıl Mühlid Oldu?", *Alevilik-Bektaşîlik Araştırmaları Dergisi* 15 (2017), 93-119; Mustafa Talas, "Türkiye'de Kültür Politika ve Planlamalarında Alevilik ve Bektaşîlik Meselesi", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* 56 (2010), 29-38; Nebiye Aydın, *Cumhuriyet Dönemi Alevi Toplumunun Devlet İle İlişkileri ve Alevi Açılımı* (Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018), 47-73; Hava Selçuk, "Osmanlı Devleti'nin Kızılbaş (Alevi)-Bektaşîleri Sünnileştirme Siyaseti Takip Ettiği 19. ve 20. Yüzyılda Hacı Bektaş Veli Tekkesi", *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi* 11 (2021), 26-36.

⁵⁰ Salman, "Evrensel Düşünce ve Yerel Kimlik Kıskaçında", 236.

⁵¹ K2, Kişisel Görüşme, 16 Temmuz 2023.

kendine özgü bir form kazanmaktadır.⁵² Alevilerin kentleşme süreciyle beraber kırsal alanlardan kentlere göçü, pejoratif söylemler zemininde şekillenen zihinsel bariyerlerin daha da artmasına neden olmuş ve Aleviler kentlerde yeni periferler başka bir ifadeyle gettolar oluşturmuşlardır. Sonuç olarak, Aleviler tarihsel süreç içerisindeki baskı ve dışlanmışlıklara rağmen kültürel varlıklarını ve kadim inanç pratiklerini dönem dönem kendi gettolarına/izole alanlarına çekilerek sürdürmüşlerdir. Günümüzde hem Anadolu’da hem de diasporada dinamik bir yapı ve geleneklerine bağlı inançsal bir fenomen olarak kimliklerine sahip çıkmaktadırlar. Yukarıda da değinildiği üzere Alevilik üzerinden yürütülen en önemli tartışmalardan bir tanesi, Aleviliğin İslamiyet’in içinde mi yoksa özünü İslamiyet’ten alan ama farklı inanç pratiklerine sahip kendine özgü senkretik/eklektik bir yapı mı olduğu noktasındadır. Farklı çıkışlara rağmen hem alandaki düşünürlerin, aydınların hem Alevilerin büyük bir çoğunluğunun ortak kabülü, Aleviliğin İslam’ın içinde ancak ortodoks/ana akım İslam’dan farklı senkretik, heterodoks bir yapı olduğu şeklindedir. Bütün politik bakışların ötesinde, Türkiye’nin bir realitesi olan Alevi-Bektaşî meselesinin en önemli gerçeği, Alevilerin Müslümanlığın içinde bulunmasıdır. Bütün farklı yaklaşımlara ve uygulamalara rağmen, hem Alevilerin ezici bir çoğunluğu açısından hem de diğer müslüman gruplar açısından Alevilik Müslümanlığın dâhilindedir düşüncesi hâkim düşünce şeklindedir.⁵³ Şemsiye/üst bir kavram olarak “Alevilik”, “Alevilik-Bektaşîlik”, “Anadolu Aleviliği” gerek tarihsel arka plan, gerek oluşum şekli (form), gerekse bütün sosyo-kültürel farklılıkları belirlemek için kullanılan ana kavramlar yönünden bir *sufî oluşum* niteliği taşımaktadır.⁵⁴ Tüm bu tartışmalarla beraber, Alevilik kadim bir Anadolu inanç sistemi olarak değerlendirilmekte ve tarihsel birikimiyle varlığını hem cem içi hem de cem dışı ritüelleri ve popüler müzik pratikleriyle sürdürmektedir. Günümüz dünyası aynı dile, dine, etnik kökene ve kültüre sahip insanların tek bir devlet çatısı altında yaşamasının neredeyse mümkün olmadığı bir dünya haline gelmiştir. Türkiye, en başından beri Osmanlı devletinden aldığı farklılıkları içinde barındıran bir ülkedir. Bu farklılıklar ulus-devlet mantığı çerçevesinde sindirilmeye, benzeştirilmeye çalışılsa da bu proje tutmamıştır.⁵⁵ Dolayısıyla, farklı inançsal, etnik ve kültürel

⁵² Necdet Subaşı, “Güvenliğin Modern Mekânları ve Aleviler”, *Milel ve Nihal İnanç, Kültür ve Mitoloji Araştırmaları Dergisi* 1/1 (2003), 82.

⁵³ Aksoy, Talas, “Küreselleşme-Yerelleşme Çerçevesinde Türk Aleviliği”, 155.

⁵⁴ Onat, “Kimlik-Teoloji İlişkisi”, 25.

⁵⁵ Yılmaz Ceylan, “Türkiye’de Çokkültürlülük Tartışmaları ve Anadolu Aleviliği”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 8/37 (2015), 571.

kimliklerin birlikte yaşadığı çokkültürlülük temelindeki politikalar, özellikle de yoğun göç alan Batı ülkeleri başta olmak üzere bütün dünyada çok ciddi bir yükselişe geçmiştir. Asimilasyonun yıkıcı etkilerinin artık terkedildiği bu yeni ideolojik yönelimle birlikte, doğal olarak kültürel anlamdaki etnosantrik⁵⁶ perspektif de yerini daha kucaklayıcı ve kültürel kimlikleri kendi anlam dünyası içerisinde değerli gören yeni, farklı bir politik bakışa bırakmıştır. Bu anlamda, Alevi uyanışıyla⁵⁷ birlikte Aleviliği inançsal çerçeveden daha çok müziğin ve semahın merkeze oturduğu sosyo-kültürel bir yapı olarak gören ve önemli bir sayıya da ulaşan hem akademik çevrelerden hem de Alevi aydınlardan çok ciddi bir kitle de bulunmaktadır. Alevilik uzun yıllardır geniş bir entelektüel kesimin ilgi odağı olarak pek çok çalış-

⁵⁶ Etnosantrizm kavramı dar anlamda etnik merkezilik olarak tanımlanabilir. Tüm üsttenci, hegemonik yaklaşımları da kapsamakla birlikte, daha çok Batı medeniyetini merkeze alan ve bir kimsenin kendi kültürünü referans alarak diğer kültürleri kendi kültürü açısından değerlendirmesi, başka ya da öteki kültürleri karşılaştırmalı bir perspektifle ele almasıdır. Etnosantrik birey ya da gruplar üstün/yüksek düzeyde gördükleri kendi kültürlerini (dil, inanç, sanat, müzik vb.) merkeze alarak, diğer kültürleri bu eksenden değerlendirirler. Bu anlamda, etnosantrizm içerisinde ayrışma, ötekileştirme ve dışlamayı da barındıran ırkçı bir tutumun dışa vurumu olarak görülebilir. Daha detaylı bilgi için bkz. Feyzanur Alkan, Ramazan Erdem, "Etnosentrizm ve Meslek Merkezilik: Kavramsal Bir Değerlendirme", *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi* 12/30 (2021), 635-651; Gökmen Özmenteş, "Müzikte Beğeni Hiyerarşilerinin Nahifliği: Sosyal Teorilerden Bir Eleştiri", *Etnomüzikoloji Dergisi* 2/2 (2019), 139-178; Korhan Topcu, "Etnosentrizm ve Biz-Öteki Karşılığı Arakesitinde Seçim Gecesi (1998) Filminin Mizansen Eleştirisi", *Uluslararası Kültürel ve Sosyal Araştırmalar Dergisi (UKSAD)* 7/2 (2021), 158-166; Nuray Türker, Damla Payas, "Kültürel Etnosentrizm ve Gastronomi: Türk Tüketicilerin Entomofoji Tutumları Üzerine Kalitatif Bir Çalışma", *Gastroia: Journal of Gastronomy And Travel Research* 5/2 (2021), 338-340.

⁵⁷ Alevi uyanışı müzik ve sözlü kültür temelli inançlarını günümüze kadar getirebilmiş olan Alevilerin, 1980'li yılların sonuna doğru yeniden çok güçlü bir şekilde görünür olmasını ve periferik alandan çıkan Alevi inancının kazandığı sosyo-politik zemini ifade eden bir kavramdır. Alevilik kendini sürekli olarak yenileyebilen ve yaşanan çağın gereklerine uyum sağlayabilen bir yapıdır. Alevi uyanışı bu felsefenin temel bir yansımasıdır. Alevi uyanışı ya da Alevi müzik uyanışı olarak tanımlanan bu süreçle birlikte, Alevilerin müzik alanındaki popülerliklerinin giderek artması, Alevi kültürel kimliğinin adeta bir cazibe merkezi haline dönüşmesini sağladı. Böylece, Aleviler yeni bir kültürel inşa sürecinin temelini atmaya başladılar ve özellikle Alevi müziğinin etki alanı giderek genişledi. Detaylı bilgi için bkz. İlkay Şahin, *Online Alevi Topluluklar, Ritüel Desenli Bir Gruptan Mit Desenli Bir İnanç Topluluğuna* (Konya: Çizgi Kitabevi Yayınları, 2013), 11-20; Reha Çamuroğlu, *Değişen Koşullarda Alevilik* (İstanbul: Kapı Yayınları, 2008), 1-12; Akdeniz, *Alevi Müzik Uyanışı Bağlamında İzmir Yamanlar Alevi Göçmenlerinin*, 73-86.

maya konu olmakla birlikte, tarihsel geçmişi, bir inanç mı yoksa kültürel, politik bir yapı mı olduğu, simge ve sembolleri ya da İslam'la olan ilişkisi ekseninde çok farklı görüşler ortaya çıkmıştır. Türkiye'de Alevilik meselesi Kürt meselesinden sonra kültürel çoğulculuğa dair tartışmaların başında gelmektedir. 1980 sonrası yükselişe geçen Alevilik teolojik olmaktan daha çok kültürel ve siyasi alanda kendini göstermektedir. Ortaya çıkan bu yeni Alevi hareketinin bir kimlik hareketi olduğu söylenebilir.⁵⁸ Sonuç olarak ister kültürel, politik bir kimlik hareketi veya bir öğreti ister inançsal bir yapı olarak görülsün, Anadolu Alevilerinin büyük çoğunluğunda cem, semah ya da lokma, aşure, çerağ uyandırma vb. diğer inanç pratiklerinde kullanılan retoriklerin ve deyişlerin merkezinde Hz. Ali, Kerbela, Ehlibeyt, Oniki İmamlar vb. çeşitli sembol ve tarihsel travmalar yer almaktadır. Dolayısıyla, Aleviliğin ortodoks, heterodoks ya da metadoks bir inanç olarak İslam'ın neresinde yer aldığı ya da kendine özgü farklı bir inançsal/kültürel yapı olduğu tartışmalarından bağımsız olarak, Anadolu Alevilerinin çok büyük bir çoğunluğu için Alevilik İslam'ın içerisinde ve Anadolu'ya özgü bütünü bir yorumudur.

4. Tuzluçayır Cemevi

Ankara Cem Kültür Evleri Yaptırma Derneği tarafından 1992 yılında hizmete açılan Tuzluçayır Cemevi, Ankara'nın Mamak ilçesindeki Tuzluçayır mahallesinde yer almaktadır. Tuzluçayır Alevi nüfusun yoğun bir şekilde yaşadığı yerlerden birisidir. Burada Sivas, Yozgat, Kayseri ve Çorum gibi illerden göç etmiş olan yaklaşık olarak 10 bin civarında Alevi vatandaşın yaşadığı tahmin edilmektedir. Mamak bölgesinde Tuzluçayır Cemeviden başka Ana Fatma Cemevi, Şah-ı Merdan Cemevi ve Pir Zöhre Ana Cemevi de bulunmaktadır. Alevi demografik yapısının en yoğun görüldüğü bölgelerden birisi olarak, Tuzluçayır semtinin Aleviler açısından sembolik bir önemi de vardır. Tuzluçayır Cemevinde Hızır, Nevruz, Abdal Musa, Birlik, vb. cem törenleri ve miraçlama, aşure, lokma gibi diğer inanç pratiklerinin yanında şiir dinletileri, ozanlar buluşması, inanç önderleriyle sohbetler gibi bazı etkinlikler de yer almaktadır. Burada birçok cemeviden farklı biçimde her hafta perşembe günleri düzenli olarak cem yapılmaktadır. Tuzluçayır Cemevi bu anlamda, kentsel alanda kırsalın olabildiğince yaşatılmaya ve inançsal kodların genç kuşaklara Öğreti Cemi vb. törenler yoluyla aktarılmaya çalışıldığı çok önemli bir inanç merkezi özelliği göstermektedir.

4.1. Kent Hayatı ve Tuzluçayır Cemevi Mensupları

Tuzluçayır Cemevi mensuplarına göre kent hayatı içerisinde inancın cem vb. temel pratiklerinin yaşanması kırsala göre oldukça zor

⁵⁸ Ceylan, "Türkiye'de Çokkültürlülük Tartışmaları", 571.

olmaktadır. Köylerle karşılaştırıldığında kentlerin oldukça yoğun bir yaşam trafiğinin olması, bazı sorunları da beraberinde getirmektedir. Bu konuda Tuzluçayır cemevi dedelerinden K1 şunları ifade etmiştir.

Modernleşmeyle birlikte kent hayatı da ister istemez inançlarımızın sürekliliğini etkiliyor. Yani tüm inanç mensupları ibadetlerini kentlerdeki koşuşturmacadan dolayı istedikleri gibi yaşayamıyorlar. Bu nedenle, modern kent hayatının olumlu etkisi olduğunu söyleyemeyiz. Biz elimizden geldiğince ibadetlerimize her Alevinin, her canın katılması için çalışıyoruz ama kent hayatı gerçekten insanları çok yoruyor bu da cemevlerine ya da cem törenlerine katılımı biraz azaltıyor. Elbette bu katılıma etki eden başka sorunlar da var. Sizin de bildiğiniz nedenlerden dolayı özellikle Anadolu'daki bazı kentlerde hala bir tedirginlik ve korku var Alevilerin üzerinde. Ama her şeye rağmen yurt içinde, yurt dışında inancına sahip çıkmaya çalışan milyonlarca Alevinin olduğunu bilmek bizi rahatlatıyor ve umutlandırıyor. Ancak genel olarak kent hayatının etkilerinden olumsuz olarak söz edebiliriz.⁵⁹

Tuzluçayır cemevi mensupları kent hayatı içinde inançlarını tam anlamıyla yaşayamadıklarını ve kent hayatının getirdiği karmaşa, yoğunluk, hayat mücadelesi vb. unsurların ibadetlerini etkilediğini, yeterli zaman ayıramadıklarını ifade etmişlerdir. Bu nedenle de cem kültürünü hem öğrenmekte hem uygulamakta kent hayatı içerisinde zorluk çektiklerini söylemişlerdir.⁶⁰ Bir başka talip ise Alevi kültürünün daha çok tanınması adına modern iletişim araçlarının çok faydalı olduğunu ama genel olarak modernleşme ya da kentleşmenin kendilerini olumsuz etkilediğini söylemiş ve şu sözleri eklemiştir. "Ankara'da çeşitli nedenlerle kendini saklamak zorunda kalan inanç sahipleri de var ve bazı bölgelerde cemevi açılmıyor. Mamak bölgesinde çok yoğun bir Alevi nüfusu var ve birkaç tane de cemevi var ancak örneğin Keçiören ilçesinde cemevi bulunmamaktadır. Bunun gibi çeşitli zorluklar yaşamaktayız."⁶¹

Devletin asimile etmeye çalıştığı ve zorunlu din derslerinin olduğu bir dönemde, maalesef inancımı özgürce yaşama konusunda bütün Aleviler gibi elbette ben de sıkıntı çekiyorum. Cemevleri kendi ayakları üstünde durmaya ve cem törenlerinde yapılan bağışlarla bir sonraki cemi yapmaya çalışıyor. Bütün bu problemler içinde bir de kentleşmenin getirmiş olduğu yaşam sıkıntısı ve hayatta kalabilmenin mücadelesi ile insanların yoğun iş hayatı içerisinde ibadete çok fazla zaman ayıramaması da var. Doğal olarak kentlerde cem ibadetimizin sürekliliğini ne yazık ki tam anlamıyla sağlayamıyoruz.⁶²

⁵⁹ K1, Kişisel Görüşme, 20 Temmuz 2023.

⁶⁰ Odak Grup Görüşmesi, 16 Aralık 2023.

⁶¹ K4, Kişisel Görüşme, 17 Eylül 2023.

⁶² K3, Kişisel Görüşme, 19 Eylül 2023.

Çok kalabalık kent hayatı içerisinde inançlarının gereklerini istedikleri gibi yaşayamadıklarını söyleyen Tuzluçayır Cemevi mensuplarına göre, şehrin karmaşası insanlarda bir yorgunluk ve isteksizlik yaratmakta, bu da ister istemez ibadetlerin sürekliliğini etkilemekte ve her zaman cem törenine katılmak zor olmaktadır.⁶³ “Cemevlerinin tam anlamıyla bir ibadethane olarak tanınmaması ve ibadetlerin birçok yerde hala bir gizlilikle yapılması bizim için çok üzücü. Yani birçok yerde inancımızı gizli yaşamak zorunda kalabiliyoruz. Mamak’ta yoğun bir Alevi nüfusu var burada bir sorun yok gibi görünse de aslında burada da bir baskı hissediyoruz.⁶⁴ Ancak kent hayatının bütün olumsuzluklarına rağmen, cemevi mensupları modern yaşamın getirdiği bazı olumlu yönleri de vurgulamışlardır. “Kent ortamının bana göre en önemli tarafı kalabalık olmamızın getirdiği manevi bir güç. Birlikte ve organize hareket edebiliyoruz bu da bize bir motivasyon ve özgüven getiriyor. Alevilere yönelik bir eylem, olay vb. olduğu zaman toplu bir şekilde hareket edebiliyoruz. Bu da bence çok iyi bir şey.”⁶⁵ Cemevi mensuplarından bazıları ise kentin yaşam mücadelesinde inançlarını biraz değil çok fazla aksattıklarını ifade ederek, bunu yoğun iş ve yaşam temposuna bağlamışlardır.” Ben haftanın pazar hariç altı günü çalışıyorum. Pazar günleri ise o yorgunluktan inanın hiçbir yere gidecek halim kalmıyor. O nedenle kent hayatı benim için oldukça yorucu ve yıpratıcı. Yani bırakın perşembe, cuma ya da pazar günleri cem törenlerine katılmayı, cemevine bile doğru düzgün gidemiyorum. Sadece tatillerin uzun olduğu zamanlarda ve cenazemiz olduğunda gidebiliyorum. Bu durum beni üzüyor ama yapacak bir şey yok. Hayat şartları bunu gerektiriyor maalesef.”⁶⁶ Görüldüğü gibi, cemevi mensupları için kent yaşamının getirdiği yoğun karmaşa, onların inanç pratiklerine katılmalarındaki en temel unsur olarak göze çarpmaktadır. Buna rağmen, cem törenlerinin yanı sıra lokma, aşure vb. diğer inanç pratiklerine katılımın azımsanmayacak bir sayıda olduğu da rahatlıkla söylenebilir.

4.2. Tuzluçayır Cemevi Mensuplarının Göç Hikâyeleri

Aralarında farklı Alevi ocaklarına bağlı olan Tuzluçayır Cemevi mensupları Türkiye’nin çeşitli illerinden göç etmişlerdir. Göç hikâyelerinin temelini ekonomik nedenler oluşturmakla birlikte, yaşadıkları kırsal alanlardan çocuklarının eğitimi ve daha iyi bir yaşam standardı umudu gibi etmenlerle iç göç sürecine katılanlar da bulunmak-

⁶³ Odak Grup Görüşmesi, 16 Aralık 2023.

⁶⁴ K6, Kişisel Görüşme, 26 Ağustos 2023.

⁶⁵ K5, Kişisel Görüşme, 28 Eylül 2023.

⁶⁶ K7, Kişisel Görüşme, 21 Eylül 2023.

tadır. Cem törenlerine her yaş ve meslekten inanç mensubu katılmaktadır. Alan araştırmasına katkı sunan bazı mensuplar genç kuşakların sayısal ağırlığını daha az bulmakla beraber çoğunluk gençlerin de oldukça yoğun bir katılımının olduğunu ifade etmişlerdir.

Ben Garip Musa Ocağı'na bağlıyım. Atalarımız İran'ın Nişabur şehrinden 1200'lü yıllarda Anadolu'ya göç etmişler. Daha sonra büyük bir çoğunluk başta Kars olmak üzere çeşitli kentlere dağılmışlar. Tuzluçayır Cemevi 1992 yılından beri Alevi canlara hizmet etmektedir. Cemevimiz oldukça mütevazı şartlarda bu hizmeti sürdürmektedir ki bence bu alçak gönüllülük inancımızın özüne daha uygundur diye düşünüyorum. Çünkü İslam zaten müsrifliği, şatafatı hoş görmeyen bir dindir. Ben de bu nedenle cemevlerinde sadelikten yanayım, önemli olan şey ceme gelenlerin inanç zenginliğidir, taş binanın güzelliği değil. Cemevimize her yaştan ve her meslekten Alevi kardeşimiz katılmaktadır. Kadın-erkek oranı da hemen hemen eşit diyebilirim.⁶⁷

Sarı Saltuk Ocağı'na bağlı olduğunu söyleyen bir cemevi mensubu, kökenlerinin İran Horasan olduğunu, oradan devam eden göç yolculuğunun Azerbaycan, Dersim, Malatya ve en sonunda Sivas'ta son bulduğunu söylemiştir. "Ailemizin bir kısmı Ankara'ya göç etmekle birlikte, halen Sivas'ta çok sayıda akrabamız var. Cemevimiz olanaklar açısından çok mütevazı bir ibadet merkezidir. Mensuplarda yaşlı nüfus gençlere göre biraz daha fazla benim gördüğüm kadarıyla ama kadın erkek oranı eşit sayılır. Ayrıca memur, işçi ya da esnaf her meslek grubundan katılanlar var."⁶⁸ Erzincan Hıdır Abdal Ocağı ve İstanbul'da olan Gözcü Karaca Ahmet Ocağı'na bağlı olduğunu söyleyen bir başka katılımcı, Mamakta Alevi kesimin yoğun olduğu yer Tuzluçayır olduğu için cem ibadetlerinin genellikle Tuzluçayır Cemevinde yapıldığını söylemiştir. "Cem törenlerine her yaş ve her meslek grubundan inanç mensubu katılmaktadır. Kadın erkek oranı da neredeyse aynıdır."⁶⁹ Katılımcıların verdiği bilgiler, Tuzluçayır Cemevine gelenlerin daha çok genç, yaşlı, kadın, erkek gibi bir sıralamayı takip etmediği ve eşit bir katılım olduğu yönündedir. "Baba Mansur Ocağı'na bağlıyız. Kökenimiz Koçgiri Aşireti'dir. Aşiretin önderleri Alişer ve Zarife olarak bilinirler. Tuzluçayır Cemevi yaklaşık 25 yıl önce o dönemin Tuzluçayır bölgesindeki Alevi toplumunda sözü geçen yol önderlerimiz tarafından kurulmuştur. Günümüzde her yaş ve meslek grubundan inanç sahipleri cemevine ve törenlere gelmektedir. Kadın-erkek olarak da benim gördüğüm kadarıyla bir eşitlik var yani daha çok kadınlar, erkekler ya da gençler-

⁶⁷ K1, Kişisel Görüşme, 20 Temmuz 2023.

⁶⁸ K4, Kişisel Görüşme, 17 Eylül 2023.

⁶⁹ K3, Kişisel Görüşme, 19 Eylül 2023.

yaşlılar geliyor diyemem.”⁷⁰ “Biz Sivas Şarkışla’lıyız. Bağlı olduğumuz ocak da Sarı Saltuk Ocağı’dır. Kökenlerimiz konusunda kesin bilgim yok ama annem, babam Horasan’a kadar uzandığımızı söylerlerdi. Tuzluçayır Cemevi bildiğim kadarıyla 20-25 yıldır var, yani eski bir cemevi. Benim katıldığım cemlerde gördüğüm kadarıyla gençler de var yaşlılar da. Kadın, erkek, genç ve yaşlı olarak herkes geliyor, bana göre belli bir kesimin ağırlığı yok gibi.”⁷¹ Cemevine -sayıları az da olsa- sadece kadim bir geleneği kültürel olarak yaşatmak ve aidiyet ekseninde bir araya gelmek çerçevesinde gidip geldiğini, inançsal anlamda duygusal bir bağlılığının olmadığını söyleyenler de olmuştur.”Benim bakış açımın temelini inanç oluşturmadığı için, yaşadığım yerin, gittiğim cemevinin bir önemi yok benim için. Herhangi bir ocağa da bağlı değilim. Bu nedenle kent ya da kırsal bölgede yer alan bir cemevindeki törene katılmakta benim için hiç bir fark yok, benim için cemevi sadece bir sosyal mekân ya da sosyalleşme alanı. Tuzluçayır Cemevi’ne söylediğim nedenle çok sık gitmediğim için, çok fazla bir bilgim de yok. Arada bir tanıdığım arkadaşlarla, dostlarla buluşuyoruz burada, iyi de oluyor. Benim genelde inanca mesafeli olmam benle ilgili bir şey, yoksa cemevleri olmalı ve Alevilik yaşamalıdır.”⁷²

4.3. Tuzluçayır Cemevi Mensuplarının Gözünden Cem ve Semahın Anlam Dünyası

Cem, Alevi inançsal önderlik hiyerarşisinin en tepesinde bulunan pir,⁷³ mürşit ya da dedenin yönetiminde inanç mensuplarının bir araya geldiği bir erkândır. Alevilikle özdeşleşen ve ritüel akışındaki deyiş ve retoriklerin yapılan cemin türüne göre şekillendiği bu törenlerde, Aleviliğin felsefi yönünün de yansımaları vardır. Aleviler için cem töreni hem bir ibadet hem de bir arınma mekanizmasıdır. Cem törenlerini ocakzadeler olan pir, mürşit ya da bu inanç önderlerini

⁷⁰ K1, Kişisel Görüşme, 26 Ağustos 2023.

⁷¹ K7, Kişisel Görüşme, 21 Eylül 2023.

⁷² K5, Kişisel Görüşme, 02.Ekim 2023.

⁷³ Aleviliğin inançsal hiyerarşisinde en üst makam pir, mürşit ve dede gibi bir sıralamayı takip etse de günümüzde genel olarak pir, töreni yöneten dede ya da ana için kullanılan üst bir şemsiye kavramdır. Ancak pir makamını sadece Hünkâr Hacı Bektaş Veli ve Pir Sultan Abdal gibi yol önderlerinin temsil ettiğini ifade eden ve kendilerini sadece yol hizmetkârı olarak niteleyen dedeler de vardır.

temsil eden dedeler yönetir. Ancak günümüzde özellikle Avrupa örgütlenmelerinde bu törenleri analar da yürütebilmektedir. Ceme başlamadan önce töreni yürüten dede katılanlar arasında herhangi bir dargınlık varsa önce onu çözmeye çalışır ve rızalık/onay ister. Sorun çözülür ve katılımcılar onay verirse cem başlar. Sorun çözülmez ya da katılanlardan bir kişi bile rızalık vermezse cem başlayamaz. Dolayısıyla, cem töreni aidiyeti geliştirmenin başlıca aracı olarak Aleviliğin en temel pratiklerinden birisidir. Cem bir Alevi için kâmil insan olabilmenin önemli bir sınavıdır ve katılımcıların/taliplerin birleştiği, bütünlendiği kolektif bir dayanışmayı sembolize eder. Cem bu anlamda mitolojik bir arketipin⁷⁴ yeniden üretilmesi ve yeniden canlandırılmasıdır.

Köklü bir topluluk olan Aleviler cem törenlerini İslamiyet'in doğuşundan beri düzenli olarak perşembe akşamları (cuma geceleri) yapmaya devam ediyor. Cem törenlerinin referans noktası olarak Hz. Muhammed Mustafa'nın Miraç dönüşü Kırklar ile karşılaşması esas alınır. Bilindiği üzere Hz. Muhammed, Miraç'tan dönerken Kırklar'ın olduğu bir meclise denk gelmiş ve bu karşılaşmada Kırklar Cemi gerçekleşmiştir. Cem törenlerinin kentleşmeyle birlikte nasıl bir değişime uğradığına değinmeden önce, ben köylerde halen devam ettirilmeye çalışılan ritüellere değinmekte çok fayda olduğunu düşünüyorum. Alevilik bir inanç olmaktan ziyade kültürel bir yapı olarak da incelendiği için, kültürün devamlılığında esas olan temel faktörlerinin de ne kadar değiştiğine bakmak gerekir. Aleviliğin temel faktörleri arasında elbette en önemli olanı cem törenleridir.⁷⁵

Cem Arapça'da toplanmak, bir araya gelmek, bir olmak anlamında kullanılmaktadır. Farsça'da ibadet şekli, adet ve görenek anlamlarına gelen ayin ile Arapça topluluk, toplanmak ve toplantı anlamındaki cem kavramının bir araya gelmesiyle oluşan ayin-i cem kavramı, cem töreni/ritüeli anlamında kullanılmaktadır. Cem, Alevi inancında

⁷⁴ Kökeni Antik Yunan'a dayanan arketip kavramı, belirli bir olay/durum karşısında doğuştan gelen yani zaten biyolojik kodlarımızda var olan davranış kalıpları ya da kolektif bilinçaltı olarak nitelenebilir. İlk örnek (bir şeyin özü/ilki) anlamında da kullanılabilir olan arketip, ritüelde mistik olarak kutsalla buluşma anını ifade etmektedir. Mitolojik olarak kutsallaştırılmış olay ya da karakterler ritüellerin ana eksenini oluşturmakta ve bu anda kutsiyet atfedilen arketipler canlandırılmaktadır. Arketipin yeniden üretilmesindeki amaç, grup açısından kutsallık atfedilen o anı tekrar canlandırmaktır. Bütün inançsal formlardaki mitolojik anlatılar, o grup için kutsallık içeren arketipe yani başlangıçtaki ilksel zamana dönüşü ifade eder. Daha detaylı bilgi için bkz. Andrew Edgar, Peter Sedgwick, *Kültürel Kuramda Anahtar Kavramlar* (İstanbul: Açılım Kitap, 2007), 32; Ahmet İçli, "Ruhun Kendine Yolculuğu: Arketipsel Sembolizm Bağlamında Sıhhat Ü Maraz Üzerinde Bir İnceleme", *Turkish Studies* 8/13 (2013), 1017-1030; İbrahim Gürses, "Jung'cu Arketip Teorisi Bağlamında Tasavvufi Öykülerin Değerlendirilmesi: Sımurg Örneği", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 16/1 (2007), 77-96.

⁷⁵ K2, Kişisel Görüşme, 18 Temmuz 2023.

dede ve on iki hizmet sahiplerinin bir araya gelerek taliplerle birlikte yaptığı en önemli erkânı ifade eder. Kırklar, Hızır, Muhabbet, Birlik, Musahiplik, Düşkünlük, Nevruz vb. farklı amaçlarla yapılan cem törenleri vardır. Geçmişte tekke, zaviye, dergâh ya da meydan odası vb. mekânlarda, günümüzde ise dernek, vakıf ve cemevlerinde bir araya gelen Aleviler, peykin (haberci) önceden haber vermesiyle birlikte cem erkânı yapılacak yerde kadınlı-erkekli yüz yüze Alevilerin ifadesiyle cemal cemale bakacak biçimde otururlar. Günümüzdeki cemlerde on iki hizmet, sembolik bir biçimde de olsa canlandırılıp icra edilmektedir. Tuzluçayır Cemevi mensuplarından K3 cem töreninin yürütülmesinde görev alan on iki hizmet görevlilerini şöyle açıklamıştır.

1. Dede (Mürşit/Pir): Hz. Muhammed'i, Hz. Ali'yi ve Hünkâr Hacı Bektaş Veli'yi temsil eder. Cem erkânını yürütür. 2. Rehber: Taliplere ve yola girmek isteyenlere yapması gerekenleri, yolun şartını öğretir, yol gösterir, öğretilerinin düzgün ve düzenli olarak uygulanıp uygulanmadığını kontrol eder. 3. Gözcü Hizmeti: Cemdeki canlar dua aldıklarında yanlarında durur ve nasıl davranmaları gerektiğini söyler. Dedenin isteklerini cem erenlerine,⁷⁶ onların taleplerini de dedeye iletir, cemin asayişini sağlar. 4. Zakir: Cem esnasında bağlama çalıp deyişler mersiyeler, düvaz-ı imamlar okur. Bunun yanı sıra bağlama birçok kişinin bildiği gibi Alevilik inancı içerisinde Telli Kur'an olarak anılır. Bunun sebebi dualarımızı, semahlarımızı, mersiyelerimizi, acımızı ve sevincimizi bağlamanın tınısı ile dışa vurmamızdır. 5. Post Hizmeti: Bir kadın ve bir erkek tarafından Kırklar Cemi'nde Hak Muhammed Ali'nin postunu temsilen bir post getirilir ve dualar okunur, postun meydana serilmesi ile hizmet tamamlanır. 6. Çerağ Hizmeti: Hizmet sahibi niyaz aldıktan sonra Nur Suresi'nin 35. ve 36. Ayetlerini okur. (Bölgelere göre farklılık gösterse de genellikle bu sureler Türkçe okunur). Çerağcı, dedenin önünde duran 3 mumu "Yaradanın nuru aşkına Ya Allah", "Peygamber'in Nuru Aşkına Ya Muhammed" ve "Velayetin Nuru Aşkına Ya Ali" diyerek yakar ve çerağ uyandırılır. 7. Tezekar (İbrikar-İznikci): Tezekar görevini yapan biri kadın biri erkek olmak üzere iki inanç mensubu, dua okuduktan sonra ellerinde bir sini (ibrik/leğen) ile başta dede, zakir ve rehber olmak üzere cemdekilerin başparmağına su dökerek cem abdesti aldırır. Ceme katılacak olanlar cemine gelirken zaten temizlenerek geldikleri için, bu abdestin sadece sembolik bir anlamı vardır ve içsel/manevi temizliği vurgular. 8. Süpürgeci (Faraş) Hizmeti: Hak meydanı olan cem alanının temizlendiğinden sorumludur. Süpürgeci, cem başladıktan ve lokmalar dağıtıldıktan sonra ve cem bitmeden hemen önce dualarını söyleyerek alana süpürge çalar. 9. Sakka Hizmeti: Sakka görevini yapan kişi suyu dağıtmak için meydana gelip dededen rızalık alır ve duasını okuduktan sonra İmam Hüseyin/Şah Hüseyin aşkına, dededen başlayarak bütün canlara su dağıtır. 10. Lokmacı (Kurbancı) Hizmeti: Kurbanın alınması, dualatılması, kesilmesi ve

⁷⁶ Cem törenine katılanlara verilen isim. Genel olarak ceme katılanlara talip/talipler denilse de dede tarafından cem ritüeli sırasında katılımcılara canlar ya da erenler biçiminde de hitap edilebilmektedir.

dağıtılması görevlerini yapar. Bu görevleri yaparken lokmacı da kurban-cıya yardım eder. Ayrıca lokmacı ceme getirilen lokmaların alınıp eşit olarak canlara pay edilmesi görevini üstlenir. 11. Peyk Hizmeti: Peyk haberci demektir. Cemin saatini, yerini canlara bildirmek, cemevine gelecek ve cemevinden gidecek haberlerin ulaşımını sağlamakla görevlidir. 12. Semah (Pervane) Hizmeti: Semah canın canan ile buluşması, canın bedenden çıkıp aşk-ı pervaz etmesidir. Kulun yaradanın huzuruna çıkıp, ona saflığını sunmasıdır. Cemde dönülen semahlar eşliğinde eline beline diline sahip olan birkaç can bu hizmeti yürütür.⁷⁷

Tuzluçayır Cemevi mensuplarına Alevilik İslam ilişkisi çerçevesinden bakıldığında, Aleviliğin İslam'ın bätını bir yorumu olduğu düşüncesinin oldukça yaygın olduğu görülebilmektedir. Bu anlamda, alan araştırmasına katkı sunanlarda -birkaç istisna hariç- bu perspektif çok rahat bir biçimde görülebilmektedir. Tuzluçayır Cemevi mensupları için Alevilik İslam'ın içerisinde ve ayrılmaz bir parçasıdır. Mensuplarda Anadolu Aleviliğiyle özdeşleşen Hak, Muhammed, Ali üçlemesinin güçlü bir şekilde vurgulandığı görülmektedir. Dolayısıyla, Alevilik İslam'ın için de mi yoksa dışında mı tartışmaları Tuzluçayır Cemevi mensuplarına göre çok anlamsızdır. Bu tartışmalar sadece Aleviliğin bölünmesine, parçalanmasına yol açmaktadır.⁷⁸

Cem töreni on iki imamı sembolize ettiğine inanılan on iki hizmetin yerine getirilmesiyle gerçekleşir. On iki hizmet cem erkânının özünü oluşturduğundan her biri kutsal kabul edilir ve bu hizmetler yerine getirilmediği zaman hem yapılan ritüelin gerçekleşmeyeceğine hem de yenen ve içilen hiçbir şeyin helal olmayacağına inanılır. Dolayısıyla, on iki hizmet sahipleri toplandıktan sonra -yani henüz cem başlamadan- dede günün önemine binaen canlarla yarım saat kadar sohbet eder, zakir ya da zakirler bağlama eşliğinde deyişler, nefesler çalarlar. Süpürge çalınır, post serilir, ceme başlamadan canların hepsi birbirinden helallik alır ve sorunlar çözümlür. Daha sonra on iki hizmet sahiplerine duaları yaptırılır, çerağ uyanırılır, ibrikçi tarikat abdesti aldırır ve bütün bunlarda Kur-an ayetleri okunur. Kurban ve lokma duaları dede tarafından yapılır. Cem mühürlenir, dua edilir, üç düvaz-ı imam okunur dua edilir. Üç tevhid çekilir dua edilir (canlar burada secdededirler), sonra miraçlama okunur ve Kırklar Semahı yapılır. Saki suyu dağıtır ve mersiye faslı başlar, daha sonra da tıglanan kurbanın etinden yapılan lokmalar gelen canlara dağıtılır, dualar eşliğinde çerağ söndürülür ve cem bitirilir. Cemde ister dede ister sakkacı ya da lokmacı olsun, katılan her can çok önemlidir. Yani dede ya da zakir daha önemlidir demek biraz inancımıza ters gelebilir ama tabii bir de gerçekler var. Dede olmazsa cem olmaz ki birçok yerde dede aynı zamanda zakirdir. Bu nedenle cem törenlerinde dede ve zakir baş aktörlerdir. Bağlama zaten ana sazımız, Telli Kur'an'ımızdır. Semah da aynı biçimde

⁷⁷ K3, Kişisel Görüşme, 19 Eylül 2023

⁷⁸ Odak Grup Görüşmesi, 16 Aralık 2023.

cemle özdeşleşmiş bir pratiktir. Dolayısıyla, parçaları toplarsak cemin bütününe görürüz. Dede, zakir, bağlama, semah ve canlarla birdir cem, ayrı tutulamaz.⁷⁹

Cem törenleri kırsal alanlarda perşembe akşamları yapılır. Ancak Alevilerin kentlere göçüyle beraber bu törenler genellikle hafta sonlarında yapılmaya başlanmıştır. Kentlerin yoğun yaşam döngüsünün tetiklediği bu zorunlu durum her ne kadar devam etse de cem törenlerini geleneksel yapıda olduğu gibi perşembe günleri yapmaya çalışan cemevleri de vardır. Bunlardan birisi de Tuzluçayır Cemevi'dir. Burada her hafta perşembe günleri düzenli olarak cem töreni yapılmaya çalışılmaktadır. "Alevi inancında perşembeyi cumaya bağlayan gece kutsal kabul edilir. Bunun da birkaç ana nedeni vardır. Örneğin Hz. Peygamber'in bir perşembe akşamı Hakka yürümesi ya da On iki İmamlar'ın yine bir perşembe günü Hakka yürümleri ve matemlerin bu güne denk gelmesi gibi. Aleviler bu nedenlerle ibadetlerini perşembe akşamları yaparlar. Tuzluçayır Cemevi'nde geleneksel Abdal Musa Cem töreninin dışında İkrar, Nevruz ya da Hızır gibi cem törenleri de yapılıyor. Hatta başka yerlerden gelen canlar da oluyor, örneğin Amasya'nın Alevi köylerinden toplananlar burada buluşup cemevlerini burada yapıyorlar. Bir de Musahiplik Cemi kentlerde artık pek kalmasa bile, yine de arada bir yapılıyor hem burada hem de başka cemevlerinde."⁸⁰ Cem törenine tarihsel bir çerçeve çizen Kırklar Meclisi mitinin, Tuzluçayır Cemevi mensuplarının anlam dünyasında oldukça güçlü bir yeri olduğu görülmektedir. Alan araştırmasına katkı sunanların hepsinde bu etki rahatlıkla görülebilmektedir. "Cemler Aleviliği simgeleyen en temel ibadetlerdir. Cem erkânlarında Kırklar Meclisi yeniden canlandırılır. Hak, Muhammed, Ali'ye olan sonsuz muhabbetimiz, sevgimiz sazla ve sözle dile getirilir."⁸¹

Cem töreni dede önderliğinde cemevlerinde ya da köy odalarında birlik ve beraberlik amaçlı yapılan bir ibadettir. Hz Muhammed'in Mirac'a yükseldiğinde Kırklar Meclisi'ne katıldığı o an, cem erkânında tekrar yaşatılır. Bu nedenle Alevi inancında cem törenleri çok önemlidir. Bu törenlerde dede ve zakirle birlikte bağlama da çok önemli ve çok kıymetlidir. Bağlama Alevi inancında Telli Kur'an olarak isimlendirilir. Çünkü dede ve zakirin -o kutsal anın tekrarlanması ve hatırlanması ibadetini yerine getirirken kullandıkları ve cemi yürüttükleri ana saz bağlamadır. Cem törenleri normalde perşembe günleri yapılır. Ancak sadece burada değil, kentlerde de birçok yerde artık cumartesi ya da pazar günleri yapılıyor. Bunun sebebi de kent yaşamındaki güçlükler, iş hayatı, ulaşımındaki zorluklar falan. Tuzluçayır Cemevi'nde geleneksel cem törenlerinin dışında Muharrem,

⁷⁹ K1, Kişisel Görüşme, 20 Temmuz 2023.

⁸⁰ K8, Kişisel Görüşme, 16 Aralık 2023.

⁸¹ K6, Kişisel Görüşme, 26 Ağustos 2023.

Hızır, Birlik, Nevruz vb. cem törenleri de yapılmaktadır. Musahiplik veya Düşkünlük gibi bazı cem törenleri ise modern kent yaşamıyla birlikte neredeyse unutulmuştur ve hiç yapılamamaktadır.⁸²

Cemler Alevi toplumunun inancını simgeleyen dini törenlerdir yani Alevilerin inanç biçimidir. Cem töreninde dede katılanlara önce 12 hizmet görevini dağıtır, sonra 12 hizmet alanlar dedenin postunu öperler ve 12 hizmet görevlisi tarafından bu görevler yerine getirilir. Kapıcı, rehber, gözcü, zakir, faraşçı, çerağcı, sakkacı, lokmacı, iznikci, semahcı, peyik gibi görevler verilir. Daha sonra Kur'an-ı Kerim'den dualar okunur ve dedenin yönlendirmesiyle deyişler seslendirilir, Allah'a ve Peygamber Efendimiz'e niyazlar edilir, semah dönülür. Alevilikte zakirin de bağlamanın da semahın da önemli bir yeri vardır ama en önemli görev dedenindir. O yol gösterici, aydınlatıcı ve Alevilik hakkında bilgiler, öğütler veren önemli bir kişilik ve önderdir. Bu nedenle Alevi inancında dedenin çok ayrı bir yeri vardır. Tuzluca'yır Cemevindeki cem törenleri genellikle perşembe günleri yapılır. Ancak insanların iş hayatındaki yoğunluğundan dolayı başka günlerde yapıldığı da oluyor. Hatta bazı cemevlerinde sadece cumartesi ya da pazar günleri cem yapıldığını da biliyorum. Tuzluca'yır Cemevinde geleneksel Birlik Cemi'nin dışında Hızır Cemi ve az da olsa Musahiplik Cemi de yapılıyor. Musahiplik Cemi akşam başlar ve sabaha kadar sürer. Musahiplik Cemi'nin koşulları biraz ağırdır bu nedenle uzun sürer. Diğer cem törenleri de yeri geldiğinde yapılmaktadır.⁸³

Cem pratiği dedenin öncülüğünde on iki hizmet görevlilerinin yürüttüğü hizmetler eşliğinde sürdürülür. Dedenin kendisini tanıtır cemdeki canlardan/taliplerden cemi yürütmek için rızalık almasının ardından yerine oturmasıyla ritüel başlar. Dede post makamına oturduktan sonra, 12 hizmet görevlisiyle birlikte belirli bir akış içerisinde ibadete devam edilir. Cem köken olarak Arapça bir kelime olup bir araya gelme, toplanma anlamına gelmektedir. Cem törenleri Alevi inancında toplu halde yapılan bir ibadet şeklidir ve Alevi inancının olmazsa olmazlarının en başında gelir. "Cemin kaynağını Kırklar Cemi'nden aldığına inanılır. Alevilikte cemler ibadetin yanı sıra aynı zamanda bir mahkemedir. İnsanın kendi benliğini bulması, özünü temizlemesi ve nefsini köreltmesi için bir okuldur. Canın candan razı olması demektir. Küskünlerin barışması, suçluların yargılanması ve cezalarının yerine getirilmesi, yola yeni giren canların yürüdükleri yolda inançlarını öğrenmesi ve kendilerinden sonraki kuşaklara aktarması demektir."⁸⁴ Tuzluca'yır Cemevi mensuplarından bazıları cem töreni, cem ritüeli gibi kavramları kullanmayı pek doğru bulmadıklarını ifade etmişlerdir. "Sonuç itibarıyla yapılan bir tören ve ritüel olsa

⁸² K4, Kişisel Görüşme, 17 Eylül 2023.

⁸³ K6, Kişisel Görüşme, 26.Ağustos 2023.

⁸⁴ K3, Kişisel Görüşme, 19 Eylül 2023.

da geleneksel olarak kullanılan cem olmak terimi daha doğru bir tanımlamadır. Ben köyümüzdeki cemlere katıldığımda da tören ya da ritüel değil cem olmak kavramı kullanılıyor.”⁸⁵

Cem töreni, cem ritüeli veya cem pratiği demek yerine cem olmak ya da cem yapmak terimi bana da daha doğru bir tanımlama gibi geliyor. İmece yöntemiyle kurbanı, lokması, iş birliği ile yapılması ve paylaşımcı olması nedeniyle, cem töreni ya da ritüeli demek yerine cem olmak tanımını daha çok benimsiyorum. Ben cem olmayı sadece inanç temelli değerlendirmiyorum. İnanç ve ibadet sadece cem olmanın içindeki unsurlardan biridir. Tarihsel anlamda bilgi eksikim çok olduğu için net yorum yapamıyorum ama cem olmak Aleviliğin bir sonucu mudur ya da Alevi olunduğu için mi cem yapılır bu konuda çok emin değilim. Cemin kökeni konusunda da sanırım İslamiyet öncesi dini inanışların çok etkisi var bu ritüellerde. Bir başka konu da dedelik, zakirlik, semah ve bağlama sosyal yaşamın zorlamasıyla mı inançla birleşti diye soru işaretleri var bende. Sonuç olarak her ne olursa olsun kırsal bölgelerde bütün hukuki, sosyal ya da kişisel sorunlarını kendi içlerinde çözen Alevi topluluklarında denetleme, sorgulama, tartışma ve ibadet aynı cem içerisinde gerçekleştiriliyordu.⁸⁶

Tuzluca'yır Cemevi mensuplarına göre, cem Alevi inancının özüdür ve cemsiz bir Alevilik düşünülemez. Cem töreninde Kırklar Cemi'nin bir tekrarı yapılır ama cem sadece bununla da sınırlı değildir. Cem erkânı aynı zamanda birlik ve beraberliğin sembolüdür. Cem boyunca sadece deyişler söylenip, semah dönülmez. Cem aynı zamanda hem bir mahkeme hem de kardeşliğin pekiştirildiği kutsal bir ritüeldir. Dede, zakir ve oniki hizmet görevlileriyle birlikte bağlama ve deyişler de cemin en önemli unsurlarıdır. Onlar olmadan cem yürümez. Semah da aynı biçimde Kırklar Cemi'nin bir tekrarıdır. Bu nedenle cem töreni deyince akla öncelikle dede, zakir, bağlama ve semah gelir.⁸⁷ Tuzluca'yır Cemevine çok sık gelemediğini söyleyen ve bunu modern hayatın koşullarının zorluğuna bağlayan bir cemevi mensubuna göre, kentlerde cem törenlerinin yapıyor olması bile başlı başına çok büyük bir başarıdır. O nedenle, cemin yapıldığı günün ya da bazı değişikliklere uğramasının hiçbir önemi yoktur. Sonuçta cemin özü ve Aleviler için ifade ettiği anlam aynıdır ve değişmemiştir.⁸⁸ “Ben çok katılamıyorum ama benim bildiğim kadarıyla cem törenleri perşembe günleri yapılıyor. Cemevimizin üyelerinin istekleri üzerine cumartesi günleri yapıldığını da biliyorum. Bunun nedeni kent hayatının getirdiği zorluklar, iş hayatı ya da yorgunluk falan. Alevilikte perşembe akşamı cuma günü olarak kabul edilir o nedenle de cem törenleri

⁸⁵ K9, Kişisel Görüşme, 16 Aralık 2023.

⁸⁶ K5, Kişisel Görüşme, 02.Ekim 2023.

⁸⁷ Odak Grup Görüşmesi, 16 Aralık 2023.

⁸⁸ K10, Kişisel Görüşme, 16 Aralık 2023.

perşembe günleri yapılmaya çalışılır. Köylerdeki cem ise zaten yüzyıllardır sadece perşembe günleri yapılır. Bunun dışında Musahiplik ve Düşkünlük Cemi⁸⁹ yapılmıyor ama Nevruz, Hızır, Birlik Cemi yapılıyor. Zaten İkrar, Musahiplik ve Düşkünlük Cemi de kentlerde artık pek kalmadı. Modern kent hayatına karışmamızla birlikte bazı cem törenleri ve geleneklerimiz unutuldu.”⁹⁰ “Horasan Erenleri ile birlikte Anadolu’ya yayılan Alevilik, her bölgede farklı ritüeller oluşturmuştur. Ocak olarak bölgelerde birleşen Aleviler, o ocağa talip olarak inançlarını yürütürler. Anadolu’da Alevilik Hacı Bektaş Veli’nin halifelerini Anadolu’nun her bölgesine göndererek görevlendirmesiyle oldukça büyük bir alana yayılmış ve çok ciddi bir toplumsal tabana nüfuz etmiştir. Anadolu Aleviliği kabına sığmayarak başta Balkanlar olmak üzere Avrupa’ya kadar yayılmıştır. Bu kadar büyük bir alana yayılmanın bir sonucu olarak da gelenek olarak aynı olmakla beraber uygulamada bazı küçük farklılıklar oluşmuştur.”⁹¹

4.4. Cem Törenlerinde Kırsal Bölgeler ile Kentler Arasındaki Farklar

Kentleşme süreci cem törenleri temelinde Alevi inanç pratiklerinde ciddi bir değişime neden olmuştur. Örneğin, kırsal alanda çok büyük bir anlam dünyasına sahip olan ve bir sosyal kontrol mekanizması olan Musahiplik, Düşkünlük gibi cem erkânları neredeyse kaybolmuştur. Cemin perşembe günleri yapılamamasının yanı sıra, cem içindeki genel ritüel akışında da kent ve kırsal alanlar arasında önemli farklılıklar görülmeye başlanmıştır. Bu farklılıkları oluşturan birçok etmen olmakla birlikte, Alevi kimliğinin omurgasını oluşturan ocak sisteminin işlevini büyük oranda kaybetmesi -dolayısıyla patronaj sisteminin akamete uğraması- bu sürecin sonunda ortaya çıkan önemli gelişmelerden birisidir. Kent ortamında pir, mürşit, dede vb. Alevi inancının ana aktarım mekanizmalarının çözülmesi ciddi değişimlerin tetikleyicisi olmuş, kent ve kırsal alanlarda yaşanan pratiklerde önemli değişimler şekillenmeye başlamıştır. Genel çerçevede cem törenlerinin kırsalda ve kentlerde nasıl gerçekleştiğiyle ilgili olarak Tuzluca’yı Cemevi zakirlerinden K11 şunları ifade etmiştir.

Cem töreni köy cemlerinde mutlaka perşembe akşamı yapılır ve bu günde yapılmasına çok özen gösterilir. Kentlerde ise cem törenleri insanların iş ve müsaitlik durumuna bağlı olarak genel olarak cumartesi akşamları yapılmaktadır. Köy cemleri örnek olarak perşembe akşamı 7 gibi başlıyorsa, cuma sabah 4-5’e kadar sürebilmektedir. Kentlerde ne yazık ki insanların

⁸⁹ Alevilikte Musahiplik ve Düşkünlük ile ilgili olarak bkz. Cenksu Üçer, *Alevilikte Musahiplik* (Ankara: Araştırma Yayınları, 2011); Ali Yıldırım, *Alevi Hukuku ve Düşkünlük* (İstanbul: Doruk Yayıncılık, 2010).

⁹⁰ K7, Kişisel Görüşme, 21 Eylül 2023.

⁹¹ K2, Kişisel Görüşme, 18 Temmuz 2023.

çalışma koşulları ve yaşam standartları gereği akşam 8 gibi başlayıp saat 11 gibi bitmiş oluyor. Köy cemlerinde insanlar küçük bir alanda yaşayıp birbirlerini de tanıdıkları için, kimin ne sorunu olduğunu, kimlerin küs olduğunu, kimlerin düşkün olduğunu (bir anlamda aforoz edildiğini) ve ceme başlamadan önce dede önünde dara durmadan (herkesin içinde hesap vermeden) ceme başlanmaması gerektiğini bilir. Dede kişiyi sorguya çeker ve küs olduğu ya da sorun yaşadığı kişiyle toplum içinde karşılaşarak, suçlu olan kişinin cezasını belirler. Suçun ağırlığına göre bir Alevi için en büyük ceza düşkün ilan edilmektir. Bu Hristiyanlıkta aforoz olarak da bilinir. Düşkün ilan edilen kişiye tüm toplum tavır alır ve o kişi cem törenine asla katılamaz. Kentlerin çok kalabalık olması, bırakın aynı köyden insanları musahip kardeşlerin bile birbirinden habersiz olmasına neden olmuştur. Bu yüzden ceme giren kişilerin kim olduğu pek bilinmediği için, bazı kişiler toplum önünde dara çıkmak istemediklerinden kendilerini gizlerler. Bu da gerçekleştirilen cem töreninin biraz sağlıklı ya da özüne uygun olmamasına sebep vermektedir. Köy cemlerinde dedeye saygı İmam Hüseyin'in postuna saygı olarak görüldüğü için, cemi yürüten/ posta oturan dedeye ve kapıya (giriş kapısı) niyaz edilmeden cemin yapılacağı meclise girilmez. Aynı şekilde izin almadan cemden çıkılmaz ve dedeye sırt dönülerek gidilmez. Ne yazık ki kentlerde çoğu insan posta oturan dedelik makamını bir tarafa bırakın, dedelerin oturdukları postun bile ne anlama geldiğinden ne yazık ki habersizdir. Geleneksel yapıdan kopmuş ya da habersiz olan bazı canlarımız ceme girerken alelade bir yere girer gibi girmekte, cem esnasında izin almadan çıkıp gidebilmektedir.⁹²

Tuzluca'yır Cemevi mensupları, modernleşmenin/kentleşmenin getirdiği ritüel değişimlerine direnmeye çalışan bir perspektifle, olabildiğince geleneksel dokuyu sürdürmeye çalışmaktadır. Örneğin, her ne kadar saat olarak öğleden sonra başlasa da (1300-1500 arası), uzun zamandır her hafta düzenli olarak perşembe günleri cem töreni yapılmaya çalışılmaktadır. Ancak zaman zaman cumartesi ya da pazar günleri de yapılabilmektedir. Aynı biçimde kentlerde -bir yerde zorunlu olarak- kaybolan/unutulan Musahiplik Cemi ya da Düşkünlük Cemi de çok sık olmamakla birlikte yapılmaya çalışılmaktadır. Dolayısıyla, Tuzluca'yır Cemevi mensupları hafızalarında başka bir ifadeyle de kültürel kodlarında yer alan inanç pratiklerini geleneksel formuyla yaşatmaya ve genç kuşaklara aktarmaya çalışmaktadırlar.

Cem törenlerinde kırsal bölgeler ile kentler arasında elbette çok fark var. Örneğin eskiden köylerde (ki bazı yerlerde hâlâ var) cem törenlerinde kurban meydana gelir ve kurban meydandayken çeşitli davranışlar sergiler. Örneğin dedenin elini koklar, yalar ya da korku kaynaklı davranışlar sergiler. Bunların hepsi normaldir ve bu kurban kesilir. Ama kurban olduğu yere çöker ve öylece kalırsa, o kurban kesinlikle kesilmez. Bunlar artık pek yok, günümüzde özellikle kentlerde neredeyse hiç yok. Başka bir fark da mesela eskiden Görgü Cemi'nde herkes semah dönemezdi sadece musahipliği olan canlar dönebilirdi yani musahipliğiniz yoksa Görgü

⁹² K11, Kişisel Görüşme, 16 Aralık 2023.

Cemi'nde semah dönemezsiniz. Bu da artık kalmadı günümüzde. Bunlar gibi pek çok örnek verilebilir. Sonuçta, eski cem törenleriyle bugünkü cemler arasında zamanla bazı farklılıklar oluşmuş. Biraz önce de söylediğim gibi küçük değişimler olmasına rağmen, köylerde eski geleneksel cemler devam ediyor ama kentlerde neredeyse kendine has bir cem töreni oluşuyor gibi, belki çok fark yok ama gene de bir değişim var. Mesela köylerde cem saatlerce sürer. Akşam başlar sabaha kadar devam eder. Zakirin deyişlerinde de değişmeler var. Kentlerde cem sırasında popüler Alevi şarkıcıların besteleri zakir tarafından sanki bir deyişmiş gibi söyleniyor ve bunu herkes kanıksamış, buna köylerde rastlayamazsınız. Bunlar da modern hayatın yansımaları yani istesek de engelleyemiyoruz, arz talep meselesi ama benim yönettiğim cemlerde sadece geleneksel deyişler okunur.⁹³

Kırsal alanda büyük oranda geleneksel dokuya uygun olarak yapılmaya çalışılan Alevi inanç pratikleri, kent ortamında önemli bir değişikliğe uğramıştır. Cem törenlerinin daha çok hafta sonlarına denk getirilmesi ya da musahiplik, dar ve düşkünlük kurumlarının kaybolmaya yüz tutması, bunun en belirgin örnekleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunların dışında dikkat çeken bir başka unsur da cem törenlerine gelenlerin kapıda bir denetime takılmadan -bir tanıdık varsa- rahatlıkla girebilmesidir. Bu, Alevilerin toplumsal alanda görünürlüklerinin artmasıyla birlikte bir özgüven yaşadıklarını göstermesi açısından önemli olmakla birlikte, törene katılan bazı katılımcıların geleneksel korku ve tedirginliklerini de tetikleyebilmektedir. Cem törenine katılanların bazıları için ciddi bir sorun olarak görülmeyen bu durum, bazılarını ise tedirgin edebilmektedir.

Büyüklerimizin bize anlattığına göre eskiden cemevlerinde düşkünler (eline, beline, diline sahip olamayanlar) ceme giremezlermiş. Cem törenine gösterişten uzak ve oldukça sade bir kıyafetle gelinmiş ve aralarında küslük olanlar -cem töreninden önce dede tarafından barıştırılmadan- ceme giremezlermiş. Alevi olmayanları da ceme almazlarmış. Günümüzde ise ceme gidenler kıyafetlerine dikkat etmemektedir. Tam olarak kimlerin ceme girdiği de -düşkün olup olmadığı- belli değildir. Bunun nedeni de kent yaşamında nüfusun artması ve denetimin yetersizliğidir ya da zor omasıdır. Kırsal yörelerde cem törenine herkes giremez, çünkü herkes birbirini tanır ve cemler de daha özüne uygun yapılır. Kentlerde ise cem törenleri sembolik yapılmaktadır. Yani günümüzde eskiye göre bir değişme söz konusudur. Geleneksel cem törenlerinde de bazı değişiklikler olmaktadır. Örneğin Alevi olmayan biri, Alevi bir arkadaşıyla birlikte cem törenine katılabilmektedir. Bu duruma olumlu ya da olumsuz bakma konusunda farklı görüşler olmakla birlikte, ben açıkçası kararsızım ama bana bu durumun daha çok olumlu yanı ağır basıyor. Bunun dışında kentlerde eğitilmiş Alevi nüfusun artmasıyla dedelerin statüsü biraz zayıflamıştır. Hepsisi değil ama zakirler de köylerdeki gibi değil yani onlar da çok içten değil ve sanki görev yapıyormuş gibiler. Bunları çağımızın ya

⁹³ K1, Kişisel Görüşme, 16 Aralık 2023.

da modern kent hayatının normal bir sonucu olarak görenler de var ama ben aynı fikirde değilim. İnanç ritüelleri içten, samimi yapılmalı laf olsun diye değil.⁹⁴

Kentleşmenin en büyük etkilerinden birisi cem törenlerinde kırsal alan ve kentler arasında şekillenen farklılıkta izlenebilmektedir. Modern kent yaşamı insanın bir birey olarak günlük yaşamının yoğun bir aktivite içinde geçmesine, doğal olarak da bir zaman sıklığı sorununa yol açmaktadır. Bu nedenle, sinema, tiyatro, konser vb. kültürel etkinliklere katılmak bile zor olabilmektedir. Aynı durum Alevi toplumu ve onların cem temelindeki inanç pratikleri için de geçerlidir. Örneğin, kent hayatının yoğunluğu cem törenlerinin hafta sonlarına kaydırılmasına neden olmuş, musahiplik gibi bazı kurumlar nerdeyse kaybolmuştur. Ancak Tuzluca'yır Cemevi mensupları son yıllarda hem cem törenlerini perşembe günleri yapmakta hem de musahiplik, dar ve düşkünlük kurumlarını yaşatmaya çalışmaktadırlar. Bu anlamda, geleneksel dokunun kentsel bağlamdaki yıkıcı etkileri olabildiğince minimize edilmeye çalışılmakta ve Tuzluca'yır Cemevi kırsal alandaki Alevi pratiklerini kente taşıyan aktarıcı bir inançsal kurum olma niteliği taşımaktadır.

Tuzluca'yır Cemevinde cemler normalde perşembe akşamları yapılmaktadır. Bunun ana sebebi Alevi inancı içerisinde cuma akşamlarının çok önemli bir yer tutması, perşembe akşamlarını da cumaya bağlayan kutsal bir gün olarak kabul eden bir inancıya sahip olmalarıdır. Ancak kent hayatının getirdiği yoğunluktan dolayı mensupların talepleri üzerine cemler perşembe günü yerine cumartesi ya da Pazar da yapılabilmektedir. Genelde Birlik Cemi yapılmasının dışında yılda bir kez Nevruz Cemi ve farklı ocaktaki taliplerin isteği ile sadece kendi ocaklarındaki canların katıldığı Musahiplik Cemi ya da Görgü Cemi de yapılmaktadır. Eski cemler yani köy hayatındaki cemler büyüklerimizin anlattığı kadarıyla günümüzdeki kadar sık değilmiş. Bunun sebebi ise her zaman köyde bir dedenin bulunmaması, bu nedenle de yılın belli dönemlerinde dedelerin taliplerini ziyarete gelip cem yapması imiş. İşleyiş bakımından bakıldığı zaman da köy cemleri daha seyrek aralıklarla yapıldığı için daha uzun sürmesi ve her ocağın yaptığı ceme sadece kendi taliplerinin katılımıdır. Günümüzdeki cemlere bakıldığında cem saatlerinde kısaltmalar görülmektedir. Bunun yanı sıra yapılan cemlerin büyük çoğunluğu Birlik Cemi olduğu için birçok ocaktan talip canlar katılabilmektedir. Bana göre eski cemlerin yani köydeki cem törenlerinin daha uzun sürmesinin sebebi de sık yapılamadığı için insanların ceme duyduğu hasret ve sabaha kadar hatta bazen iki, üç gün ibadetlerini sürdürerek pirlilerinin sohbetlerinden yararlanmak isteğidir.⁹⁵

Tuzluca'yır Cemevi mensuplarından bazıları ise kırsal alan ve kentlerdeki cem törenleri arasında fazla bir fark olmadığını, var olan

⁹⁴ K4, Kişisel Görüşme, 17 Temmuz 2023.

⁹⁵ K3, Kişisel Görüşme, 19 Eylül 2023.

farklılıkların çok normal olduğunu ifade etmişlerdir. Bazıları da kent ve kırsal alandaki pratikler arasında ciddi bir fark olduğunu ama bu farklılığı olumsuz çerçevede değerlendirmemek gerektiğini, hem yeni nesillerin hem de farklı kültürlerin Aleviliği daha iyi tanınması için bunun bir fırsat olduğunu söylemişlerdir.

Bence köy ve kent cemleri hemen hemen aynı birkaç farklılık dışında yani benim görebildiğim kadarıyla fazla bir değişiklik yok. Büyük kentlerin getirdiği bazı değişiklikler mutlaka var. Mesela dedelerin, semah dönenlerin yaşları çok daha genç. Aynı biçimde kentlerde zakirler de daha genç ve hem bağlama çalışları hem de deyişleri daha modern. Bir değişiklik olarak belki şunu söyleyebilirim o da eskiden cem törenlerine bir sünni asla giremezken bugün özellikle kentlerde isteyen herkes cem törenine katılabiliyor. Köylerdeki cem törenleri daha geleneksel yani eskiden olduğu gibi devam ediyor. Mesela kırsal kesimlerdeki cemlerde hiç duyulmamış deyişler duyabilirsiniz. Kentlerde ise biraz değişim var tabii. Büyük kentlerdeki deyişlerde biraz modern etkiler var yani kentlerde popüler deyişler duyabilirsiniz cemde. Ben bunun kent ve kırsaldaki modernleşme farkından olduğunu düşünüyorum. Aynı biçimde biraz önce de söylediğim gibi ister istemez kent ortamında bir değişim oluyor semah dönenlerde, zakirlerde ama ben özü itibarıyla çok fark olduğunu düşünmüyorum. Yani biraz şekilsel değişiklik var ama özü aynı. Bu da bence modern hayatta çok normal.⁹⁶

Bize anlatılan ya da köyümüzde halen yapılan cemlerle kentlerde yapılan arasında bence çok fark var yani özü aynı ama uygulamaları farklı. Mesela köylerde kesinlikle perşembe yapılan törenler kentlerde cumartesi ya da pazar yapılabiliyor. Köylerde perşembe akşamı başlayıp ertesi gün sabaha hatta öğleye kadar sürebilen cemler, kentlerde bilemediniz 2-3 saat sürüyor. Kentteki dedeler ve zakirler çok genç, müzikler de kentlerde biraz daha modern. Bunlar gibi pek çok değişiklik var.⁹⁷

Tuzluca'yır Cemevi mensuplarının dikkat çektikleri konulardan bir tanesi, kentlerdeki pek çok cemevinde dede ve zakirlerin yaşlarının genç olması. Dedelerin kentleşmeyle birlikte bir alışma ve statü karmaşası yaşamaları, bu nedenle de yerlerini yakın akrabalarından birisine vermeleri, bunun en önemli nedenlerinden biri olarak görülmektedir. Köylerde genellikle zakirlik görevini de yürüten dedelerin yerini kentlerde bazıları müzik eğitilmiş genç zakirler almıştır.

Benim en çok dikkatimi çeken şey kentlerdeki genç dedeler. Tabii kentte nüfus çok olunca cemevleri de giderek çoğalıyor ve dedeler güvendikleri bazı genç akrabalarına el veriyorlar. Zakirler de öyle, köylere göre çok gençler. Zaten köylerin bazılarında dedeler aynı zamanda zakirdir. Kentlerde dede ve zakir ayrı kişiler. Törenler genel olarak köylerde daha eski ya da geleneksel kentlerde ise daha modernleşti. Bunun pek çok sebebi

⁹⁶ K6, Kişisel Görüşme, 26 Ağustos 2023.

⁹⁷ K12, Kişisel Görüşme, 16 Aralık 2023.

vardır ama bence en önemlisi eğitim, kentleşme, modernleşme. Bunlarla beraber bir değişim oluşmuş kentlerde ama bunlar normal özü kaybolmasın yeter.⁹⁸

4.5. Cem ve Semahta Modernleşme Etkisi

Cem törenlerinde kırsal alan ve kentler arasındaki ayrışmanın bir başka boyutu da özellikle kentlerde modernitenin kaçınılmaz bir sonucu olarak kültürel dokularda oluşan değişimdir. Kültür endüstrisinin sosyal medya ya da yazılı basın vb. iletişim araçlarıyla kültürel yapıları kuşatması sonucunda farklı kültürler birbirlerinden etkilenmiş, özellikle de Alevilik gibi inanç temelli toplulukların pratiklerinde ciddi bir değişimi tetiklemiştir. Örneğin geleneksel dokuda olmayan popüler Alevi sanatçıların besteleri cem pratiğinde söylenmeye başlanmış ve sınırlı da olsa keman ud, ney, gitar gibi çalgılar da ritüelde kullanılmaya başlanmıştır. Aynı biçimde kentlerde genç dedeler ve müzik eğitimi almış zakirler de cem törenini yürütmeye başlamışlar, bu durum cemin anlam dünyasının yansıtılması ekseninde -özellikle kırsal alandan kentlere göç etmiş olan ilk kuşak Aleviler açısından- bir sorgulamayı tetiklemiştir.

Kentlerdeki cem törenlerinde daha önce de söylediğim gibi zamanla bazı değişiklikler oluştu. Örneğin kentlerde Âşık Daimi'nin besteleri deyişmiş gibi okunuyor ki bu bence doğru değil. Başka bir örnek de semahı aslında herkes dönemez, sadece İstek Semahı'nı isteyen dönebilir ama bugün artık herkes semah dönebiliyor. Ayrıca, semah dönülürken dedeye/anaya sırt dönülmez. Dolayısıyla -çok fazla değil ama- biraz folklorik hale geldi semah. Bir de bağlama yerine keman, ud kullanılan cem törenleriyle de karşılaşabiliyor. Bunların dışında sorduğunuz musahiplik, kirvelik, dar ve düşkünlük gibi bazı uygulamalar kentlerde neredeyse unutuldu. Dedeler ve zakirler de modernleşmeyle beraber değişti biraz. Çok daha genç dedeler ve farklı biçimde bağlama çalıp deyişler söyleyen zakirler var artık. Bir de eskiden çocuklar ceme alınmazdı köylerde hâlâ alınmaz ama kentlerde çocuklar ceme katılabiliyorlar. Sonuç olarak semahta da bir değişim var; herkesin artık semahı dönebiliyor olması, semaha eşlik eden müziklerin giderek değişmesi, semah dönenlerin özellikle kentlerde kıyafetlere özen göstermemeleri gibi. Yani kentlerde semah folklorik bir unsur haline dönüştü sanki ama şunu da söylemem lazım Alevilikte semah, Mevlevilerin seması gibi bir turistik gösteri unsuru durumuna henüz düşmedi ki ben kendi adıma düşeceğini hiç sanmıyorum.⁹⁹

Kentlerdeki cem törenlerinde Tuzluçayır Alevilerinin özellikle dikkat çektiği bir konu ya da çekince de semah pratiğinin tarihsel anlamından kopartılarak bir görsel sunum unsuru haline dönüştürülmesidir. Semahın anlam dünyası çerçevesinde bu duruma karşı çok sert

⁹⁸ K13, Kişisel Görüşme, 16 Aralık 2023.

⁹⁹ K1, Kişisel Görüşme, 16 Aralık 2023.

tavır alanlar çoğunlukta olmakla birlikte, Aleviliğin geniş bir toplumsal alanda tanınır olması ve bir anlamda meşruiyet zemini kazanması ekseninde, bunu doğal ve modernleşme süreçlerinin kaçınılmaz bir sonucu olarak görenler de bulunmaktadır. Tuzluçayır Alevilerine göre, semah elbette farklı kültürlere Aleviliği tanıtıcı etkinliklerde dönülebilir ama bu sadece özel zamanlarda ve sınırlı sayıda olmalıdır. Başka türlü semah giderek tarihsel anlam ve önemini kaybedebilir ve bu da sadece Aleviliğin asimilasyon süreçlerine hizmet eder. Bir başka konu da cem töreninde günlük kıyafetlerle semah dönülmesidir. Tuzluçayır Alevileri semahın geleneksel dokuya uygun kıyafetlerle dönülmesine özen göstermekte ve semahı sadece semahçı adı verilen tecrübeli bir talip grubu dönmektedir.

Modernleşme ile insanlar zamanla yapmaları gereken bazı şeyleri boş vermiş, mesela musahip edinme azalmıştır. Pir, dede, mürşit gibi yol önderleri yeni nesli yeterince bilgilendirememiş ve asimile olanların sayısı artmıştır. Ayrıca Musahiplik, Görgü ya da Dar ve Düşkünlük Cemi de kent yaşamındaki cem törenlerinde neredeyse kaybolmuştur. Semah törenlerinde az da olsa bir değişim olduğunu düşünüyorum, kıyafetlerdeki değişim gibi. Katıldığım ya da televizyonlarda gördüğüm bazı semah törenlerinde bırakın geleneksel giysilerin giyilmesini kot pantolonlar, dar kıyafetler ve spor ayakkabılarla semah dönüldüğünü görmekteyiz. Çalgılarda ve repertuarda ise ben fazla bir değişiklik olduğunu düşünmüyorum. Köylerde doğal ortamında öğrenilen semah kentlerde hocalar tarafından öğretilmekte ve sanki biraz koreografik olmaktadır. Mekân olarak da cemvlerinin dışında Aleviliği tanıtıcı bir televizyon programı vb. özel durumlar hariç semah töreni Tuzluçayır Cemevinde yapılmamaktadır. Benim sevdiğim yön ise semahın sema gibi turistik amaca yönelik bir sürece girmemesi yani inançsal boyutta kalması, seyirlik olmamasıdır.¹⁰⁰

Alevilerin modernleşme süreçlerine ilişkin perspektiflerinde dedelik kurumuna yönelik eleştirel duruşları dikkat çekmektedir. Dedelelerin kırsal alanda aylar boyunca köyleri gezmelerinden ve çok meşakkatli bir görevleri olduğundan hareketle, kentlerdeki bazı dedelerin sadece ataerkil bir yapının sonucu olarak cem ritüelini yürüttüklerini ve inanca yönelik samimiyetlerinin fazla olmadığını ifade etmektedirler. Başka bir sorun da aslında Aleviliğin temel taşlarından olan ve düşkünlük nedeni olarak kabul edilen bazı davranış kalıplarının kentsel alanda normalleşmesi ya da çok önemsenmemesidir.

Köy hayatında dedeler çok fazla bulunamadığından, kırsaldaki Aleviler ibadetlerini kentlere göre çok sık yapamıyorlardı diye düşünüyorum. Günümüzde yani kentlerde böyle bir durum söz konusu değildir. Dolayısıyla, kentleşmenin belki de en iyi yanı dede sıkıntısı çekilmemesidir ama kentleşme aslında Aleviliğin temel taşlarını çok olumsuz etkiliyor. En basiti ocaklardan yetişen dedeler giderek azalırken, bu soydan gelip birkaç

¹⁰⁰ K4, Kişisel Görüşme, 17 Eylül 2023.

cemde bulunmuş insanlar sırf dede soyundan geldikleri için, ben dedeyim diyerek post'a oturuyorlar ve cem erkânı yürütüyorlar. Bu kentleşmenin en büyük olumsuz etkilerinden birisidir. Eşinden ayrılmak, evliyken bir başkasıyla beraber olmak, iftira atmak, başkasının malına el uzatmak yani eline, beline, diline sahip olamamak Alevi inancı içerisinde düşkünlük getiren şeylerdir. Kırsal bölgelerde bunları yapan insanlar toplumdan dışlanır, selam verip alınmazken, modernleşmenin/kentleşmenin ve ileri teknolojinin getirdikleriyle birlikte (sosyal medya, internet, vb.) insanlar çok değişmeye ve bu tür davranışlar da normalleşmeye başladı.¹⁰¹

Semahın giderek bir koreogarik çerçeveye oturtulması, dolayısıyla da tarihsel anlam dünyasının hissedilmeden dönülmesi, Tuzluca'yı Cemevi mensuplarının dikkat çektiği konulardan biridir. Alevilere göre semah cem ibadetinin doruğa ulaştığı bir zirvedir ve özüne uygun dönülmelidir. Günümüzde her cemin kendine özgü bir semahı olduğu unutulmuş ve neredeyse aynı standartlar ve aynı hareketlerle semah dönülmeye başlanmıştır. Semah bir dans olmaktan çok öte bir anlam taşımaktadır ve cem erkânının sembolü başka bir ifadeyle de olmazsa olmazdır.

Günümüzde dönülen semahlar ile eski cemlerde dönülen semahlar arasında birçok farklılık var. Önceden canlar semahları sadece cemlerde dönerken bugün cem dışında birçok alanda semah dönülmesi bunun en temel nedenidir. Yani önceden sadece ibadet iken şimdi aynı zamanda bir dans gibi bir görsel dönüşmüştür. Bu durumda doğal olarak semah hareketlerinde bir değişime sebebiyet vermiş ve belirli bir kalıba oturtulmuştur. Bugün semah dönenler aynı hareket ve figürleri ritmik ve görsel bir uyum içerisinde modern kıyafetlerle yapıyorlar.¹⁰²

Benim çocukluk ve gençlik yıllarımdan hatırladığım kadarıyla, o dönemlerde cemevleri pek yoktu. Bu nedenle cemler evlerde yapılırdı. Benim hatırladığım ceme de dedemlerin evinde şahit olmuştum. Daha önce söylediğim gibi şahit olduğum cemde her türlü katkı ortaklaşa olarak tüm katılımcılar ve komşular arasında yapılırdı. Şimdi cemevlerinde bir standart olduğunu düşünmüyorum ama ana hatlarıyla anlattığımdan biraz da farklı olarak sadece cemevlerinin artık bir ibadetheneye dönüştüğünü söyleyebilirim. Yani bunun dışında çok sık gitmesem de yazılı ve görsel medyadan izlediğim kadarıyla modernleşmenin etkilerini görüyorum. Müzikle de uğraştığım için şunu söyleyebilirim Cem ritüellerindeki en belirgin değişim dedeler, zakirler ve semahta. Yani eskiye göre oldukça net görülen bir değişim var dedelerin vasfı, zakirlerin repertuarı ya da semahı artık gençlerin de dönmesi gibi ama genel olarak bir özünü koruma çabası da var mutlaka. Ancak modern hayatın bu çok hızlı ve baş döndürücü trafiğinde ne kadar olabilir.¹⁰³

¹⁰¹ K3, Kişisel Görüşme, 19 Eylül 2023.

¹⁰² K13, Kişisel Görüşme, 16 Aralık 2023.

¹⁰³ K5, Kişisel Görüşme, 02 Şubat 2023.

Tuzluçayır Cemevine mensup bazı gençler genel çerçevede inançlara karşı mesafeli olduklarını ve bunun özellikle genç kuşaklar arasında çok yaygın olduğunu ifade etmişlerdir. Dolayısıyla, kendilerinin cem ritüeli için burada bulunma nedenlerinin inançsal bir bağlamdan daha çok, bir geleneği yaşatma düşüncesi olduğunu söylemişlerdir.

Modernleşme, kentleşme dolayısıyla da diyalektik düşünme elbette bir inançsal sorgulama doğuruyor. Yani inançla yaşamsal gerçeklikler en azından bazıları için biraz çakışabiliyor. Bu durum hem cemin geleneksel havasını etkiliyor hem katılanlar hem de cemi yürütenler açısından inanmışlıktan daha çok bir rutinlik getiriyor. Ben bunu modernleşmeyle beraber bütün dünyada özellikle Batı'daki inanç olgusuna dair sorgulamaların artması anlamında, inançsal zayıflığın Alevilik inancındaki doğal bir yansıması olarak görüyorum. Bu cemdaki her unsura yansıyor. Yani buna direnç gösteren inanç sahipleri elbette var ama iş biraz modernleşmeyle beraber daha çok bir geleneği yaşatma çabasına bürünmüş gibi diye düşünüyorum, özellikle de büyük kentlerde. Farklılık ibadet anlamında olmayabilir belki ama kentlerde cem hizmetlerinin sadece şekilsel hale dönüştüğünü görüyorum. Örneğin 12 hizmet görevlilerinin eksikliğinden bir kişinin cemde ayrı ayrı birkaç görevi birden yerine getirdiğine şahit olmuştum. Yani bir birliktelik ve inanmışlıktan öte sadece görev yerine getiriliyordu. Farklılıkların eğitim, kentleşme ya da modernleşmeyle ilgili olduğunu pek sanmıyorum. İnanç varsa cem yapılıyor ceme katılım sağlanıyorsa başka bir faktörün etkileyemeyeceğini düşünüyorum. Yani işin özü bence modernleşme, kentleşme vb. etkiler de vardır ama biraz inançsal zayıflığın arttığını düşünüyorum.¹⁰⁴

Tuzluçayır Cemevi mensuplarına göre kentlerde Alevilik pratikler ve kurumlar ekseninde bir değişim gösterdi ama özü itibariyle değişen fazla bir şey yok ve inanç bir şekilde yaşatılıyor. Ancak inanca sahip çıkma ekseninde Avrupa Alevileri çok daha etkin bir örgütlenme içerisinde çalışıyorlar. Dolayısıyla, Alevilik Avrupa ülkelerinde Anadolu'ya göre daha etkin bir şekilde yaşatılıyor.

Modern kent hayatının inancımızı çok etkilediğini düşünüyorum. Mesela eskiden musahiplik Alevi toplumunda çok önemli bir kavramdı ve kişi musahibini kardeşi olarak görürdü. Şimdi ise musahiplik Alevi toplumunda yok olmaya başladı. Dediğim gibi bu değişimler oluyor ve biz buna engel olamıyoruz. Ayrıca Alevi olup da hayatında bir kere bile cemevine uğramayanlar da var. O nedenle de artık modernleşme mi demek lazım kentleşme mi ya da inançsızlığın yükselmesi mi bilemiyorum ama olumsuz bir etki elbette var. Ancak bu duruma rağmen inançlarını geleneksel yapıya uygun olarak yaşamaya devam eden ve bu olumsuzluklardan çok da etkilenmeyen önemli bir inanç sahibi de var. Örneğin özellikle yurt dışındaki Aleviler bence inançlarına çok sahip çıkıyorlar. Bunda da yaşa-

¹⁰⁴ K9, Kişisel Görüşme, 16 Aralık 2023.

dıkları ülkelerin yarattığı özgürlük ortamının çok etkisi var diye düşünüyorum. Semahla ilgili de şunları söylemek istiyorum. Ben semahın çok az değiştiğini düşünüyorum. Kentlerde biraz kıyafetlerde değişiklik var ve ben bunun hem modernleşmeyle hem de farklı kesimlerdeki önyargıyı kırmak için olduğunu düşünüyorum. Bir de kentlerdeki semahların müzikleri biraz daha modernleşti ki bence bu da çok güzel. Kimisi semahın cemvi dışında sergilenmesine karşı çıkabilir ama bence Alevi inancının geniş kitlelere tanıtılması açısından iyi bir şey, sonuçta ben genel olarak çok değiştiğini düşünmüyorum.¹⁰⁵

Bir değişim var ama ben bunu bir olumsuzluk olarak görmüyorum yani benim açımdan olumsuz değil bu, değişim çok normal. Günümüzde her şey değişiyor cem törenlerinde de bir değişiklik oluyor, özü kaybolmasın yeter. Çünkü bu değişim kentlerde oluyor ama köylerde bir değişiklik yok benim görebildiğim kadarıyla. Mesela Alevilerdeki musahiplik kentlerde nasıl pek kalmadıysa, kirvelik de hem bizde hem de sünni inancında pek kalmadı. Yani değişen sadece bize ait gelenekler değil, herkes değişiyor ve her şey değişiyor. Ben bu değişimden hiç rahatsız değilim, özellikle gençlerimize inancımızın aktarılması açısından. Örneğin, kentlerde semahta bir değişiklik var hem kıyafetlerde hem müziklerde. Cem süresince çalınan deyişler kentlerde daha modern, dolayısıyla kentlerde dönülen semahın ezgileri de daha modern. Dünya değişiyor bana göre bizim de bu değişimden etkilenmemiz çok normal. Mekân olarak ben semahın cem törenleri dışında -bazı televizyon ya da belgesel çekimlerinin dışında- döndüğüne hiç şahit olmadım yani sadece cemlerde semah dönülür, günlerimizde bile dönülmez.¹⁰⁶

4.6. Modern-Geleneksel Alevilik Ayrışması ve Alevi Örgütlenmeleri

Aleviliğin günümüzdeki en temel problemlerinden birisi, Aleviliğin İslam'ın içinde mi dışında mı olduğu tartışmalarının örgütlenmelere olan yansımasıdır. Bu anlamda, geleneksel Aleviliğin inanç merkezli, modern Aleviliğin ise dernekler ve vakıfların ön planda görüldüğü ve ideoloji merkezli olduğuyla ilgili çeşitli argümanlar bulunmaktadır. Bazı Alevilere göre, geleneksel Alevilikteki ortak payda Alevi aidiyeti ve Ocak kurumu oldukça önemli birer figürken, modern Alevilikte aidiyet bağlamında Cem Vakfı, Pir Sultan Abdal Derneği, Ehl-i Beyt Vakfı, Hacı Bektaş Veli Dernekleri gibi örgütlenmeler öne çıkmakta ve politik/ideolojik olarak ciddi bir ayrışma bulunmaktadır. Yani ayrışmaların temelinde her Alevi örgütünün Aleviliğin tarihsel kökeni konusundaki farklı düşüncelerinin yanı sıra, İslam'la olan ilişkisinin nasıl okunması gerektiği, İslam'ın kült figürlerinin Alevilikle olan ilişkisi vb. bazı ciddi sorunlar yatmaktadır.

¹⁰⁵ K14, Kişisel Görüşme, 16 Aralık 2023.

¹⁰⁶ K7, Kişisel Görüşme, 21.Eylül 2023.

Maalesef kentlerde böyle bir durum gelişti, yani Aleviler şu ya da bu şekilde ayrıştırıldı. Ciddi farklılıklar var bu dernek ve vakıfların üyeleri olan Aleviler arasında. Kimi dernek siyasi olarak bir kesimi içinde barındırıyor, kimisi Aleviliği Sünni İslam'la eşit görüyor ve bizim farklılığımızı yok saymaya çalışıyor, kimisi ise tamamen ticari ya da siyasi işlerini yürütmek için Aleviliği kullanıyor. Yani özellikle kentlerde Alevi kimliğinden öte, bu dernek ve vakıflar üzerinden bir Alevilik anlayışı yürütülmeye çalışılıyor.¹⁰⁷

Geleneksel Aleviliğin inanç merkezli modern Aleviliğin kimlik merkezli olduğuna kesinlikle katılıyorum. Tek bir merkezden camilerin yönetildiği gibi cemevlerinin de ayırım olmaksızın tek merkezden yürütülmesi bana göre en doğrusudur. Çünkü birlik ve beraberliği devam ettirebilmemiz için öncelikle bizim bir olmamız gerekir. Kentleşmeyle beraber ne yazık ki çok ayrışma oldu ve bu, Alevi kültürüne çok zarar vermektedir.¹⁰⁸

Ben Alevilikte herhangi bir yetiştirmeye, eğitmeye ve yönlendirmeye şahit olmadığım için kalıplara, derneklere ve fikirlere sığdırılan, yönlendirilip yönetilen bir anlayışa yani dernekler ya da vakıflar üzerinden yürütülen bir aidiyete katılmıyorum. Burada olsa olsa Aleviliğin sınırlarını belirlemeye çalışan çeşitli gruplar olur. Aslında siyaseten ortaya çıkan gruplar da var ama ben buna karşıyım. İnanç temelli örgütlenmelerin siyasi malzeme yapılması yerine, özgürce ibadet ya da cem yapmayı yeğliyorum. Yani benim açımdan şu ya da bu derneğin, vakfın hiç bir anlamı yok, önemli olan Alevi inancının herhangi bir baskı olmadan özgürce yerine getirilebiliyor olmasıdır.¹⁰⁹

Tuzluca'yı Cemevi mensuplarına göre, Aleviliğin kentsel alandaki örgütlenmelerinde genel olarak Aleviliği çok farklı perspektiflerden okuyan düşünceler olmakla birlikte, ayrışmaların en önemli nedeni ideolojiktir. Kentsel alanlardaki örgütlenmelerde temel olarak Alevi inancını yaşatmak amacı olsa da arka planda özellikle politik ek-sende ciddi zihinsel ayrışmalar vardır.

Geleneksel Aleviliğin inanç merkezli, modern Aleviliğin kimlik merkezli olduğu düşüncesine ben de katılıyorum. Kırsal alanda önder olarak dede görülür ama şehirlerde örgütlenmeler olduğu için Pir Sultan Abdal Derneği ya da Cem Vakfı gibi yapılanmalar adeta önderlerin yerini almış durumda. Bundan dolayı da politik bir fikir ayrışma oluyor kentte yaşayan kişiler arasında. Kırsalda yaşayan Aleviler için bu örgütlenmeler bir problem değil, onların tek derdi öncelikle Aleviliğin yaşatılması. Sonuçta Pir Sultan Abdal Derneği'ndekiler farklı bir düşünce yapısında oluyor, Cem Vakfı'ndakiler farklı düşüncede. Bunda da bizim "yol bir süre binbir" anlayışımızın etkili olduğunu düşünüyorum. Yani geleneksel Aleviliğin inanç merkezli, modern Aleviliğin ise kimlik merkezli olduğu maalesef

¹⁰⁷ K1, Kişisel Görüşme, 16 Aralık 2023.

¹⁰⁸ K4, Kişisel Görüşme, 17 Eylül 2023.

¹⁰⁹ K5, Kişisel Görüşme, 02 Şubat 2023.

doğru bir tespit. Alevilikte kırsal alanlarda böyle bir ayrım yok ama kentlerde bu dernekler, vakıflar biraz inancımızın önünde gidiyor. Yani bizi bir arada tutan şeyin Alevi inancı olması gerekirken, büyük kentlerde bu durum böyle değil artık. Siyaset odaklı örgütlenmeler ne yazık ki böyle bir bölünmeye sebep oldu, özellikle büyük kentlerde. Her dernek ya da vakıf farklı bir Alevi anlayışını ve farklı bir siyaseti temsil ediyor ve insanlar için bu biraz inancın ötesine taşınmış gibi görünüyor, yani bir ayrışma var ne yazık ki.¹¹⁰

Benim bu konuda fazla bir bilgim yok ama çocuklarımdan duyduğum kadarıyla Alevilerde siyasi olarak bir bölünmüşlük durumu var. Yani değişik siyasi fikri olanlar kendilerine uygun dernekler oluşturmuşlar. O nedenle de sorduğunuz geleneksel Aleviliğin inanç merkezli, modern Aleviliğin kimlik merkezli olduğu düşüncesine katılıyor musunuz sorusunun cevabı sanırım evet olacak yani bu derneklerde inançtan önce siyasetin öne çıkması gibi bir durum var.¹¹¹

Tuzluca'yır Cemevi mensuplarının neredeyse tamamına göre, Alevi örgütlenmelerinin çoğu politik eksenli. Alevi inancının yaşatılması ve hem gençlere ve hem de geniş kitlelere Alevi kültürünün tanıtılması öncelikli hedef olarak merkeze oturtulsa da örgütlenmelerin çoğunda politik ve kimlik eksenli ciddi bir ayrışmanın izleri görülebilmektedir.

4.7. Tuzluca'yır Cemevi Mensuplarının Önerileri

Tuzluca'yır Cemevi mensuplarına göre, Aleviliğin en büyük sorunu Alevi toplumunun kendi iç dinamiklerinde yaşanan kavgalardır. Bir yandan Hz. Ali'siz Alevilik tartışmaları diğer yandan devletin inançsal alanlarına müdahalesi çok önemli bir sorun olarak görülmektedir. Aleviliğin toplumsal zeminde süregelen meşruiyet mücadelesi de önemli bir problem olarak varlığını sürdürmektedir. Tuzluca'yır Cemevi mensuplarından bazıları, Alevilerin kendi içyapılarındaki tartışmalardan hareketle "Alevilik için en büyük tehlike Alevilerin kendisidir" söylemiyle sert bir üslup takınmışlar ve Alevilerin dağılmış bir topluluk görüntüsü verdiğini söylemişlerdir. Tuzluca'yır Cemevi mensuplarının çoğunda zorunlu din derslerine karşı genel bir eleştirel tutum da görülebilmektedir.

Bir kere bize en büyük zarar gene bizden geliyor. Şöyle ki Alevinin yeziti çok tehlikelidir. Bunlar Hz. Ali'siz bir Alevilik kurmaya ve böyle bir atmosfer yaratmaya çalışıyorlar. Alevilerin bu tip kendi yezitlerinden kurtulması lazım. Ancak, devletimizin de Aleviliğe saygı gösterilen ve asimile etmeye çalışmayan bir inançsal bir ortamı yaratması lazım. Yani en basitinden Alevi bir çocuğa, gence zorla Sünni inancını öğretmek nedir, bunu

¹¹⁰ K1, Kişisel Görüşme, 26 Ağustos 2023.

¹¹¹ K7, Kişisel Görüşme, 21 Eylül 2023.

kabullenmek mümkün değil. Efendim gerçek Alevilik şuymuş buymuş bırakın da gerçek Aleviliğin ne olduğuna ya da nasıl yaşanılacağına Aleviler karar versinler, Aleviliği yok etmeye çalışan bir anlayış değil.¹¹²

Maalesef eskiye yani sizin ifadenizle inanç merkezli geleneksel Alevilik yapısına dönmek, devletin Alevi toplumunu asimile etmek, azınlık olarak görmek ve hatta yok saymak politikası devam ettiği sürece zor. Osmanlı zamanında Anadolu topraklarının % 60 civarı Alevi-Bektaşî iken, günümüzde asimile olmuş ve baskı altında sindirilerek azınlık durumuna düşürülmüş bir toplumun, eski kültürel ve inançsal yapısına dönmesi neredeyse imkânsıza yakın diyebiliriz. Ama yine de neler yapabilir diye soracak olursanız, en temel birkaç konuyu söyleyebilirim. Alevilerin kendi felsefi sistemlerine yönelik inanç ve yaşam biçimini içeren dersler müfredata konulmalıdır. Dede soyundan geliyorum diyen herkes dedelik yapmamalı, dedeler ocaklarda yetişmeli ve belli bilgi birikimine sahip olmadan post'a oturmak şöyle dursun yanından bile geçmemelidir.¹¹³

Örgütlenmeler tek merkezli ve çok daha bilinçli yürütülmeli, Aleviler arasında birlik sağlanmalıdır. Cemevlerine, camilere olduğu gibi bir ibadethane staüsü verilmeli, Alevilerin her yerde inançlarını özgürce yaşamaları mutlaka sağlanmalıdır. Cem törenlerinde modernleşme veya kentleşme kaynaklı değişimler normal olmakla birlikte, inançsal özün kaybolmaması adına geleneksel yapı korunmalı, modernleşmenin olumsuz etkileri en aza indirilmeye çalışılmalıdır.¹¹⁴

Alevi inancı özü itibarıyla özgürlükçü, aydınlanmacı, sorgulayıcı ve enel Hakk anlayışıyla, inananla inandığı arasında aracı istemeyen bir inanç sistemidir. O nedenle de bence öncelikle devlet Alevi inancına sahip olanların özgürce ibadetlerini yapmalarını sağlamalı, Alevilerin çocuklarına zorla Sünnî İslam inancı dikte edilmemeli ve Alevilik üzerinden siyaset yapılmamalıdır. Modern hayatın etkilerine karşı Aleviler kendilerini olabildiği kadar zaten korurlar yani öncelikle ibadet özgürlüğü, devamında inanç sahipleri kimliklerinin erimesine karşı zaten bir güç oluştururlar. Alevileri özgür bırakınlar ve ibadetlerini özgürce yerine getirmelerini sağlasınlar yeterli.¹¹⁵

Artık kent hayatında bazı değişimlerle karşılaşabiliyoruz, Bunları engellemek ne derece mümkün bilemiyorum ama bana biraz zor gibi geliyor. Mesela musahipliğin neredeyse kaybolmasının tek sorumlusunu herhalde modernleşme ya da kentleşme olarak göremeyiz. Bu tamamen Alevilerin kendi sorunu. İnançsal olarak özellikle kentlerde bir zayıflık var. Ama en azından şunlar yapılabilir: Okullardaki zorunlu din derslerinin kaldırılması, Aleviliğin seçmeli bir ders olarak okutulması, cemevlerinin camilere sağlanan olanaklardan faydalandırılması ve en önemlisi de in-

¹¹² K1, Kişisel Görüşme, 16 Aralık 2023.

¹¹³ K3, Kişisel Görüşme, 19 Eylül 2023.

¹¹⁴ K4, Kişisel Görüşme, 17 Eylül 2023.

¹¹⁵ K15, Kişisel Görüşme, 16 Aralık 2023.

sanlarımızın özgürce ben Aleviyim diyebilecekleri bir huzur ortamının yaratılması. Bunların dışında benim önerim şehirlerde cem törenlerinin daha çok yapılması, ceme hiç gelmemiş Alevi kişilerin ceme gelmeleri için teşvik edilmesi ve genel olarak Alevilik hakkında tüm toplumumuza daha çok bilgi verilmesi. Eğer bunlar yapılırsa geleneksel yapının biraz daha korunabileceğine inanıyorum.¹¹⁶

Bence kentlerdeki bu değişim cemin özü, esası kaybolmadığı sürece hem çok normal hem de artık engellenemez yani sonuçta bu değişim yaşanıyor. Belki de beni rahatlatan şey kırsalda, köylerde bu değişimin olmaması. Bir yandan bir değişim var ama diğer yandan da yüzyıllardır süren bir gelenek korunuyor, o nedenle belki rahatım ama bu değişimin cemin özünü bozmaması lazım. Şimdilik ben böyle bir tehlike görmüyorum yani biraz değişiklik var ama öyle abartılacak bir durum değil. Neler yapılabilir konusuna gelince de devlet bizi rahat bıraksın yeter. Mesela benim çocuklarıma zorla din dersi okutturulmasın, ibadetlerimizi rahatça, korkusuzca yapalım. Yani bizi kendilerine benzetmeye çalışmasınlar bence en önemlisi bu. Bize saygı duysunlar yeterli, Aleviler bir yandan kendi içlerinde tartışırlar ve düşünce olarak da ayrılabilirler ama kendi geleneklerine mutlaka sahip çıkarlar.¹¹⁷

Tuzluca'yı Cemevi mensupları genelde kendilerini İslam'ın bir parçası olarak görürler de Alevi inancının kendine özgü yapısından hareketle bazı talepleri de bulunmaktadır. Bu taleplerin en başında da Alevi çocukların zorunlu din dersinden muaf tutulması gelmektedir. Dikkat çeken bir başka konu da Aleviliğin iç dinamiklerinde yaşanan ayrışmalar ve *Alevilerin yeziti* gibi çok sert bir argümanı kullananların olmasıdır. Bu da Alevi uyanışıyla başlayan Aleviliğin görünür olma süreçleriyle birlikte, Alevilik nedir sorusunun kendi toplumsal zeminlerindeki birbirinden farklı cevaplarından kaynaklanmaktadır. Tuzluca'yı Cemevi mensupları için de aynı perspektifin yani Aleviliğin içinde ama Alevi gibi yaşamayanların başka bir ifadeyle de Alevi gibi görünen ama Aleviliğe zarar veren bir kesimin var olduğu düşüncesinin geçerli olduğu görülebilmektedir.

Sonuç

Modernleşmenin küresel etkisinin Batı dışı tüm toplumlarda ve onların kültürel yapılarında olduğu gibi, Anadolu'nun kadim Alevi inancında da ciddi bir değişimi tetiklemesi kaçınılmaz olmuştur. Değişen dünyadaki sosyal, kültürel, ekonomik, teknolojik vb. süreçler, ister istemez Batı dışı kültürel kimliklerin sosyo-kültürel dokularını da doğrudan ya da dolaylı olarak bir şekilde etkilemiştir ve etkilemeye devam etmektedir. Dolayısıyla modernleşme eksenli sosyal, siyasi,

¹¹⁶ K6, Kişisel Görüşme, 26 Ağustos 2023.

¹¹⁷ K16, Kişisel Görüşme, 16 Aralık 2023.

kültürel değişim sürecinin Batı dışında kalan diğer sosyo-kültürel dinamikleri ve bu ekseninde Alevi kültürel dokusunu da etkilemesi, modern çağın doğası gereği kaçınılmaz olmuştur. Bu bağlamda, Batı dünyasının öteki kültürler üzerindeki küresel etkisini Berkes,¹¹⁸ “bütün dünya ister istemez Batılılaşmak zorundadır. Bu yolda gitmeyenler varlıklarını yitirmekte, yok olmaktadırlar” sözleriyle vurgulamış ve Batı’nın etnosantrik- Avrupa merkezci bakış açısını ironik bir biçimde ortaya koymuştur.

Modernleşmeyle birlikte sanayileşme, kentleşme, fikir hareketleri, küreselleşme, yeni ulaşım, iletişim ve etkileşim teknolojilerinin gelişimi şeklinde ilerleyen toplumsal, kültürel ve politik süreçler, toplumların dönüşümü ve yeniden yapılanışının temel dinamikleri olarak görülmüştür. Modernizmin küresel etkileriyle birlikte eğitimin niteliğinin giderek artması, sosyal ağların genişlemesi, küresel bazdaki tüm diğer sosyal, kültürel, ekonomik, siyasal, teknolojik vb. gelişmeler bir şekilde öteki kimliklere temas etmiş ve bir değişim sürecini tetiklemiştir. Bu süreçten elbette ulusların sosyo-kültürel dokuları da etkilenmiştir. Bu değişimde modernleşme, kentleşme, iletişim ağlarındaki ilerlemeler vb. küresel dış faktörler de olmakla birlikte, kültürel formların kendi iç dinamiklerinden kaynaklı etmenler de bulunmaktadır. Aynı durum Alevi toplumu için de geçerlidir.

Modernleşme küresel bağlamda bütün öteki kültürleri ve bu kültürlerin toplumsal yapılarını önemli şekilde etkileyen çağımızın en tartışmalı kavramlarından birisidir. Modernleşme kaynaklı kültürel değişimler başta olmak üzere çok farklı alandaki küresel etki, ister istemez toplumların sosyo-kültürel dokularını da etkilemiş ve bir değişim sürecinin itici gücü olmuştur. Osmanlı aydınlanması olarak tanımlayabileceğimiz Tanzimat’tan bu yana, Osmanlı ve Cumhuriyet eksenindeki toplumsal yapıyı oluşturan tüm unsurlar bu değişim sürecinden çeşitli boyutlarda etkilenmiştir. Bir toplumsal yapıya özgü inanç, sanat vb. kültürel formlar, yüzyıllar içerisinde kuşaktan kuşağa süren bir aktarım modeliyle şekillenir. Bu süreçte çevre kültürler ve farklı sosyolojik etmenler, özellikle inançsal yapılar ve onların pratikleri üzerinde çok ciddi bir değişimi tetikleyebilir. Bu bağlamda musahiplik, ocak sistemi vb. Alevi toplumsal kurumları ve ritüelleri modernleşmenin bütün olumsuzluklarını yaşamakla birlikte, Aleviler bu süreçten olabildiğince korunmaya çalışmışlardır. Modernite, Batı dışı/öteki kültürleri ve geleneksel dokularını dolayısıyla inanç ritüellerini önemli şekilde etkilemekte ve kendi misyonunun dünyayı daha iyi ve daha yaşanılır kılacağını iddia etmektedir. Alevilik de tarihsel

¹¹⁸ Niyazi Berkes, *Türkiye’de Çağdaşlaşma* (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2003), 28.

bağlamda kendine özgü ve bir anlamda yenilikçi bir yapı olarak ortaya çıkmış, inançsal bir sosyolojik yapıdır. Bu bağlamda, Alevilik bir yanıyla tutucu ya da muhafazakâr formlara karşı bir değişimin simgesi sayılabilecek olan sosyo-kültürel ve inançsal bir fenomen olarak da değerlendirilebilir. Ancak bu yenilikçi/modernist yapı aynı zamanda geleneksel kültürel dokusuna sahip çıkmakta, eski-yeni ve geleneksel-modern paradigmaları kendi iç dinamikleri bünyesinde yumuşak bir geçişle harmanlamakta ve bu hassas dengeyi korumaktadır. Bu bağlamda, Alevi kültürünü simgeleyen ve kimliklerinin özünü oluşturan geleneksel inanç pratikleri ve müzikal formları yüzyıllardır kuşaktan kuşağa aktarılmış ve çok büyük ölçüde bu kadim inançsal doku ana eksenini ve ana damarlarını korumuştur. Ancak modernizm kaynaklı kültürel değişimler başta olmak üzere çok farklı alandaki küresel etki, ister istemez Alevilik geleneğindeki bazı pratikleri de etkilemiş ve bir değişim sürecinin itici gücü olmuştur.

Osmanlı'nın modernleşme ve yenileşme dönemini ifade eden Tanzimat'tan bu yana genelde toplumsal yapıyı oluşturan bütün dinamikler, özelde ise Alevi toplumu bu değişimden çeşitli boyutlarda etkilenmiştir. Alevi toplumsal yapısı ve ritüelleri modernleşme ve kentleşmenin etkisi altındaki bu değişimde bir direnç noktası oluşturmaya çalışsa da bu süreçte yeni ya da modern Aleviliğin kaynağını oluşturan ana doku bu direnci esnek bir zeminde karşılamış ve bir anlamıyla değişime genel çerçevede çok karşı çıkmamış ya da çıkmamıştır. Bu bağlamda modernizmin etkilerinin Alevi kültüründeki yansımalarının -bazı eleştiriler olmakla beraber- inanç mensupları tarafından çoğunlukla olumlu karşılandığını da söyleyebiliriz. Modernist etkinin genellikle kolektif kabul olarak değerlendirilmesinin elbette çeşitli nedenleri vardır. Örneğin, modernizmin yarattığı kültürel, inançsal vb. ifade özgürlüğü çerçevesinde daha kapalı/izole bir inançsal yapı olan Alevilik küresel modernist etkilerle periferik bir sır topluluğu olmaktan çıkarak görünürlük kazanmış ve böylece hem ritüelleri hem de müzikal formları çok daha bilinir bir hale gelmiştir. Bu anlamda, farklı kültürel yapıların ya da çevre kültürlerin Alevi kültürünü ve ritüellerini tanımlarının önü açılmış, başka bir ifadeyle Alevi kültürü popülerlik kazanmıştır. Ancak bu, Alevi toplumunun varlıklarının devamını geleneksel dokularına sıkı sıkıya bağlanarak yaşamakta buldukları gerçeğini göz ardı etmemelidir. Yani bu batını yapıda bir yandan modernizmin etkileriyle göreceli bir değişim dönüşüm süreci yaşanır ve buna çoğunlukla pozitif bakılırken, diğer yandan da bu değişimin ana damarları olan kadim kültürel yapılarını bozmasına izin verilmemiş, modernist etki bir biçimde ortak ve tarihsel bir kabulle geleneksel doku içerisinde eritilmiştir.

Sonuç olarak Alevilik, Anadolu'nun tarihsel derinliğe sahip, sayısal olarak oldukça kalabalık, örgütlü, önemli bir inanç sistemidir. Bu

inanç sahipleri modernleşme eksenli bir değişim sürecinden başta cem ritüelleri olmak üzere dedelik, zakirlik, musahiplik, ocak sistemi vb. inançsal kurumlar üzerinden çeşitli boyutlarda etkilenmişlerdir. Ancak, Alevi toplumunun modernizme ve yenileşmeye açık yapısı, bu olumsuz etkiyi olabildiğince azaltmaya çalışmıştır. Aleviler yaşadıkları tüm olumsuzluklara rağmen, kendilerine karşı iç ve dış dinamiklerden gelen baskılara direnmeye ve inançlarını korumaya çalışmaktadırlar. Öncelikli talepleri ise tek cümleyle özetlemek gerekirse, inançlarını istedikleri gibi özgürce yaşayabilecekleri bir ortamın yaratılmasıdır. Bu talep, Anadolu coğrafyasındaki bu kadim kültürün mensuplarının temel bir insan hakkı ya da demokratik bir hak talebi olarak değerlendirilmelidir. Tuzluca Cemvi mensuplarının da genel olarak görüşünü ifade eden bu talebin yerine getirilmesi, Anadolu topraklarının inançsal ve kültürel zemininin en önemli ayaklarından birinin oluşturan Aleviliğin varlığını sürdürebilmesi açısından çok önemli bir dayanak olacaktır.

Kaynakça

- Akdeniz, Serap. *Alevi Müzik Uyanışı Bağlamında İzmir Yamanlar Alevi Göçmenlerinin Müzik Pratikleri*. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü, Doktora Tezi 2011.
- Aksoy, Durak, Numan, Talas, Mustafa. "Küreselleşme- Yerelleşme Çerçevesinde Türk Aleviliği". *Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* 51 (2013), 147-170.
- Altun, Fahrettin. *Modernleşme Kuramı Eleştirel Bir Giriş*. İstanbul: İnsan Yayınları, 1. Basım, 2017.
- Ayas, Güneş. *Müzik İnkılâbının Sosyolojisi*. İstanbul: Doğu Kitabevi, 1. Basım, 2014.
- Ayas, Güneş. *Müzik Sosyolojisi Sorunlar-Yaklaşımlar-Tartışmalar*. İstanbul: Doğu Kitabevi, 1. Basım, 2015.
- Aytekin, Arif. "Osmanlı-Türk Modernleşmesinin Düşünsel, Ekonomik ve Bürokratik Kodları". *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi* 30 (2013), 313-329.
- Berkes, Niyazi. *Türkiye'de Çağdaşlaşma*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 34. Basım, 2019.
- Bilge, Muhittin. *Türk Modernleşmesi ve Sivil Toplum*. İstanbul: Binyıl Yayınevi, 1. Basım, 2009.
- Bhambra, K, Gurminder. *Moderniteyi Yeniden Düşünmek Post-Koloniyalizm ve Sosyolojik Tahayyül*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 1. Basım, 2015.

- Calinescu, Matei. *Modernliğin Beş Yüzü Modernizm-Avanguard-Dekadans-Kitsch-Postmodernizm*. İstanbul: Küre Yayınları, 3. Basım, 2017.
- Ceylan, Yılmaz. “Türkiye’de Çokkültürlülük Tartışmaları ve Anadolu Aleviliği”. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 8/37 (2015), 571-582.
- Çakmak, Yalçın. *Sultanın Kızılbaşları, II. Abdülhamid Dönemi Alevi Algısı ve Siyaseti*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2. Basım, 2020.
- Dönmez, Mustan, Banu. *Alevi Müzik Uyanışı*. Ankara: Gece Kitaplığı, 1. Basım, 2015.
- Dönmez, Mustan, Banu. “Alevi Müziğinin Geleceği: Sözlü Kültür Ürünlerinin Modern Dünyadaki Konumu ve Dönüşümü”. *Geçmişten Günümüze Alevilik 1.Uluslararası Sempozyumu Bildirileri*. ed. Mehmet Yazıcı. 189-203. Bingöl: Bingöl Üniversitesi Yayınları, 2014.
- Eisenstadt, Noah, Shmuel. *Modernleşme- Başkaldırı ve Değişim*. Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2. Basım, 2014.
- Ekiz, Durmuş vd. *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. İstanbul: Lisans Yayıncılık, 1. Basım, 2007.
- Erol, Ayhan. “Alevi Kimliğini Diasporada Müzakere Etmek: Toronto Alevi Göçmenlerinin İfade Kültürü Pratikleri”. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* 56 (2010), 39-60.
- Ersal, Mehmet. “Balkanlar: Alevi mi Bektaşi mi? Ocağ mı Sürek mi?”. *Balkanlarda Alevilik Bektaşılık*. ed. Mehmet Ersal. 236-262. Tekirdağ: Çorlu Belediyesi Yayınları, 2015.
- Gezik, Erdal. *Geçmiş ve Tarih Arasında Alevi Hafızasını Tanımlamak*. İstanbul: İletişim Yayınları, 1. Basım, 2016.
- Giddens, Anthony. *Modernliğin Sonuçları*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 10. Basım. 2021.
- Güleç, Cengiz. *İnanç ve Ahlak Bağlamında Alevi Öğretisi*. Ankara: Yurt Kitap-Yayın, 1. Basım, 2013.
- Huntington, P, Samuel. *Medeniyetler Çatışması ve Dünya Düzeninin Yeniden Kurulması*. İstanbul: Okuyan Us Yayınları, 15. Basım, 2017.
- İrat, Murat, Ali. *Aleviliğin ABC’si, Tarih-Sosyoloji-Siyaset*. İstanbul: Profil Yayıncılık, 3. Basım, 2015.
- Kırılmaz, Harun - Ayparçası, Fatma. “Modernizm ve Postmodernizm Süreçlerinin Tüketim Kültürüne Yansımaları”. *İnsan&İnsan Bilim, Kültür, Sanat ve Düşünce Dergisi* 3/8 (2016), 32-58. <https://doi.org/10.29224/insanveinsan.280014>.

- Kutlu, Sönmez. "Aleviliğin Dini Statüsü: Din, Mezhep, Tarikat, Heterodoksi, Ortodoksi veya Metadoksi", *İslamiyat* VI/3 (2003), 31-54.
- Onat, Hasan. "Kimlik-Teoloji İlişkisi Bağlamında Alevilik-Bektaşilikle İlgili Kimlik Tartışmaları Üzerine". *Alevilik-Bektaşilik Araştırmaları Dergisi* 1 (2009), 18-31. <https://doi.org/10.24082/abked.2009.01.002>.
- Öz, Baki. *Alevilik Nedir?*. İstanbul: Der Yayınları, 1. Basım, 2005.
- Özer, Yetkin. *Bilim Perspektifinde Müzik*. İzmir: Dokuz Eylül Yayınları, 1. Basım, 1997.
- Özer, Yetkin. *Müzik Etnografisi Alan Çalışmasında Yöntem ve Teknik*. İzmir: Dokuz Eylül Yayınları, 1. Basım, 2002.
- Özkiraz, Ahmet. *Modernleşme Teorileri ve Postmodern Durum*. Konya: Çizgi Kitabevi Yayınları, 2. Basım, 2007.
- Salman, Cemal. "Evrensel Düşünce ve Yerel Kimlik Kıskaçında Bir Var Olma Çabası: Kentleşen Aleviliğin Kültürel Kimlik Arayışı". *Alevilik-Bektaşilik Araştırmaları Dergisi* 1 (2009), 225-243. <https://doi.org/10.24082/abked.2009.01.013>.
- Subaşı, Necdet. *Alevi Modernleşmesi*. İstanbul: Timaş Yayınları, 3. Basım, 2010.
- Subaşı, Necdet. "Güvenliğin Modern Mekânları ve Aleviler". *Milel ve Nihal İnanç, Kültür ve Mitoloji Araştırmaları Dergisi* 1/1 (2003): 73-91.
- Touraine, Alain. *Modernliğin Eleştirisi*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 12. Basım, 2023.
- Yüksel, Mehmet. *Modernite Postmodernite ve Hukuk*. Ankara: Siyasal Kitabevi, 2. Basım, 2004.

Ek: 1. Görüşme Soruları

1. Kent hayatı içerisinde inancınızı nasıl yaşıyorsunuz? Başka bir ifadeyle, kent hayatının inancınızı özgürce yaşayabilmeniz açısından olumlu ya da olumsuz etkileri konusunda neler söylemek istersiniz?
2. Sizin bağlı olduğunuz Ocak hangisidir? Bu soruyla bağlantılı olarak kökeniniz ve Tuzluca'yı Cemevi hakkında (kuruluşu, mensupların yaş, cinsiyet özellikleri gibi) bize bilgi verebilir misiniz?
3. Cem töreni nedir, nasıl yapılır ve cem törenlerinin Alevi inancındaki önemi nedir? Bununla ilgili bilgi verebilir misiniz? Örneğin dedelik, zakirlik kurumlarının ya da semah ve bağlamanın cem törenlerindeki önemi üzerinden.

4. Tuzluçayır Cemevi'ndeki cem törenleri hangi gün yapılmaktadır? Bunun sebebi nedir ya da seçilen günün özel bir anlamı var mıdır? Bu soruyla bağlantılı olarak burada sadece Hızır Cemi mi yapılıyor? Musahiplik, Nevruz ya da Birlik vb. cem törenleri de yapılıyor mu? Yapılmıyorsa bunun sebebi nedir?

5. Hatırladığınız ya da size anlatılan cem törenleri ile bugünkü cem törenleri arasında bir fark var mıdır? Varsa bu farklar nelerdir?

6. Size göre kırsal bölgelerdeki cem törenleri ile büyük kentlerdeki cem törenleri arasında farklılıklar var mıdır? Varsa bu farklılıklar nelerdir ve size göre bunun sebebi nedir? Eğitimin niteliğinin artması, kentleşme, modernleşme vb. etmenler.

7. Geleneksel Aleviliğin inanç merkezli, modern Aleviliğin ise dernekler ve vakıfların daha ön planda görüldüğü ve ideoloji merkezli olduğuyla ilgili düşünceler var. Siz bu konuda neler söylemek istersiniz? Yani geleneksel Alevilikteki ortak payda Alevi aidiyetiyken ve Ocaklar, cem törenleri önemli bir figürken, modern Alevilikte aidiyet bağlamında Cem Vakfı, Pir Sultan Abdal Derneği, Ehl-i Beyt Vakfı, Hacı Bektaş Veli Dernekleri gibi politik örgütlenmelerin öne çıktığı, bu anlamda bir ayrışma yaşandığı yönündeki söylemler konusunda düşünceniz nedir?

8. Modernleşme, kentleşme olgularının Alevi inancını ve geleneksel cem törenlerini olumsuz etkilediğini düşünüyor musunuz? Düşünüyorsanız size göre bunlar nelerdir, somut olarak örnek verebilir misiniz? Örneğin dedelik, zakirlik, musahiplik ve düşkünlük gibi kurumlar ya da müzik üzerinden.

9. Aynı biçimde semahta da bir değişim olduğunu düşünüyor musunuz? Düşünüyorsanız semahtaki değişim ne yöndedir ve bu değişimin nedenleri nelerdir? Örneğin semah dönenlerin kıyafetleri, çalgılar, repertuar, mekân vb. bir değişim söz konusu mudur?

10. Alevi inanç pratikleri ve ritüellerinin modernleşme-kentleşme kaynaklı olumsuz etkilerine karşı önerileriniz nelerdir? Bu kadim inanç yapısının geleneksel dokusunu koruyabilmesi için neler yapılabilir?

Extended Summary

Modernism, initiated around the 17th century, is a paradigm that has had a significant impact on the elements shaping social structure such as ideology, belief, tradition, etc., throughout the historical process. Although the concept of modernization emphasizes a profound change in various fields, it has particularly served as a symbolic

expression of mental transformation within the framework of beliefs. In this sense, the process of modernization that emerged in the Western world and gradually influenced almost the entire globe has been regarded as a triggering factor for significant changes in cultural structures. While the source of modernism is the Western geography and its primary sociological impact is observed in the West, it has also especially in a cultural sense, influenced social structures outside the West, partly due to the impact of globalization. The traces of this change can be observed in every aspect of daily life, for example, in the traditions and rituals of belief-oriented structures.

Alevism is a deep-rooted belief system that has existed in Anatolia for centuries. The cem ceremony, which is significantly constituted by dance and music, has become a symbol of Alevi belief. In addition, institutions such as musahiplik or the tradition of dūşkūnlūk, a form of Alevi law, have highlighted Alevism as a distinct belief structure in the Anatolian region. One of the most controversial aspects of Alevism in contemporary times revolves around the question of whether Alevism is a different interpretation of Islam or a unique belief in itself. These debates have intensified, especially with the migration of Alevs from rural areas to urban centers, leading to two different understandings within the Alevi community. These discussions have also impacted Alevi belief practices, and with modernization, a significant divergence has emerged between traditional Alevism and modern Alevism in urban areas. However, even in traditional Alevism, the reflections of modernization have been felt, and some social institutions that constitute the essence of Alevism have faced a process of decline. For example, the institution of the "ocak", which is the source where Alevi spiritual leaders (pīrs) are trained, has lost its full functionality in urban areas.

Numerous articles, books, and theses have been written about Alevism. The most notable subject in these works is the historical origins of Alevism, which has ultimately led to the formation of various parameters regarding the relationship between Alevism and Islam. In interviews conducted with members of the Tuzluçayır Cemevi, it has been observed that a vast majority view Alevism as a different interpretation of Islam, or rather as a perspective within Islam. According to members of the Tuzluçayır Cemevi, while Alevism is considered a distinct belief, it is not necessarily separate from or different than Islam; some even argue that it embodies the essence of Islam. Therefore, they have clearly articulated their stance on the relationship between Alevism and Islam. In this sense, they appear to align with traditional Alevism against modernist influences, striving to preserve the core values inherited from the past.

However, despite efforts to preserve traditional structures against modernization at the Tuzluçayır Cemevi, some changes in belief practices and social institutions have been inevitable as a natural consequence of urban life. For instance, musahiplik has significantly lost its functionality in this context. Similarly, the cem ceremonies, which used to take place on Thursday evenings in rural areas and could last for several days, have been condensed into a weekend schedule lasting only a few hours. The fundamental characteristic observed among members of the Tuzluçayır Cemevi is their perspective of viewing Alevism within the framework of Islam. They strongly emphasize Islamic figures and concepts, such as Hak, Muhammed, and Ali, in rituals and rhetoric. Moreover, they strive to sustain traditional practices as much as possible in the face of the negative impacts of modernization. This can be observed both in the data obtained from interviews and in live Birlik and Hızır cem ceremonies.

One of the most striking results observed during the fieldwork is the distance of the young Alevi generation from their faith practices. A serious indifference was observed in general among the young people who contributed to the meeting, and it was concluded that the main underlying element was the cold attitude towards the beliefs that developed all over the world with the process of modernization. In this sense, while there is an intense participation in Cem ceremonies among middle-aged and older groups, the participation rate of Alevi youth is quite low. Modernization has manifested its influence on cultural and belief structures, as well as their practices, in various forms. Despite all resistance, this phenomenon is also applicable to belief practices at the Tuzluçayır Cemevi. In conclusion, it is possible to trace the impact of modernization/urbanization processes on cultural structures specifically within the context of the Tuzluçayır Cemevi.